BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

ADEVĂR ȘI MINCIUNĂ

PSIHOLOGIA MARTORULUI

DE

C. RĂDULESCU-MOTRU
PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

BUCUREȘTI
EDITURA LIBRĂRIEI LEON ALCALAY
Calea Victoriei No. 37
www.dacoromanica.ro

La librăria Leon Alcalay, se găsesc de vânzare din colecțiunea:

STUDII FILOZOFICE

VOLUMUL I, scris în întregime de d. C. Rădulescu-Motru, cuprinde: *Valoarea silogismului. Problemele Psihologiei. Cestiuni de estetică. Valoarea științei. Organizarea rațională a Universităților. Psihologia martorului. Psihologia industriașului. Știință și energie.*

VOLUMUL II, cu colaborațiunea d-lor C. Rădulescu-Motru, D. Drăghicescu, C. Antoniade, G. G. Antonescu, I. Petrovici, Eugen Porn. I. F. Buricescu, I. Ghibănescu, etc., cuprinde: *Psihologia revoluționarului. Determinismul social. Filosofia lui H. Bergson Critica estetică. Atomismul filosofic, Importanța pedagogică a individualității, etc. Comunicări. Bibliografie.*

VOLUMUL III, scris în întregime de d. C. Rădulescu-Motru, cuprinde: *Afirmarea personalității în principalele momente ale culturii. Legea conversațiunei unității sufletești. Persoană și mediu.* (Puterea Sufletească, Partea I—III).

VOLUMUL IV, scris în întregime de d. C. Rădulescu-Motru, cuprinde: *Mecanismul actului voluntar. Caracterul. Puterile sociale. Cultura.* (Puterea sufletească, Partea IV—V).

VOLUMUL V, cu colaborațiunea d-lor: I. Petrovici, Marin N. Ștefănescu, St. Antim, Marcel T. Djuvara, G. Antonescu, I. Bucovineanu, cuprinde: *O nouă metodă inductivă. Logica și problemele metafizice. Substratul economic al familiei. Teoria noțiunilor* etc.

VOLUMUL VI, cu colaborațiunea D-lor: Vladimir Ghidionescu, Marin N. Ștefănescu, G. G. Antoneseu, Nisipeanu, cuprinde: *Pedagogia științifică și noile reforme școlare. Criza Logicei, Revista Revistelor* etc.

Prețul fiecărui volum e de 6 lei.

VOLUMUL VII din *„Studii filosofice* cuprinde:

Elemente de METAFIZICA, principalele probleme ale Filosofiei Contimporane, pe înțelesul tuturor, de C. Rădulescu-Motru.

Ediția populară 4 lei.

www.dacoromanica.ro

ADEVĂR ŞI MINCIUNĂ

Oamenii pe cari nu-i înţelegem, fiindcă ne sunt superiori

Sunt oameni pe cari nu-i înţelegem. Sunt oameni pe cari nu-i putem aduce să ne înţeleagă.

Oamenii, pe cari nu-i înţelegem, ne pot fi, ca mentalitate, prea superiori, sau prea inferiori. Oamenii pe cari nu-i putem aduce să ne înţeleagă, ne sunt totdeauna inferiori.

Bine înţeles, calificativul de superior şi inferior îl luăm într'un înţeles relativ. Este vorba de acei ce întrec, sau nu se ridică încă până la mentalitatea cerută de ştiinţa obişnuită. Din alte puncte de vedere, decât acela al ştiinţei, calificativul nici că are vr'un rost.

Şi de ce nu ne înţelegem unii pe alţii?

Fiindcă abstracţiunile, pe cari ni le comuni-

www.dacoromanica.ro

căm prin cuvinte unii altora, nu sunt prin ele înşile adevărul, ci ele sunt instrumentele prin care se exprimă adevărul. Adevărul stă în adâncul sufletului, iar abstracţiunile nu fac decât să-l reprezinte, adică să-l simbolizeze.

Un suflet d'abià ieşit din sânul naturei, necioplit şi neplămădit de cultură, îşi exprimă stările sale sufleteşti prin cuvinte, ca şi omul cult; omul incult înţelege însă prin cuvintele sale altceva decât omul cult. Cuvintele trebuiesc înţelese după om. Trebuiesc complectate cu aceea ce se petrece în sufletul celui ce vorbeşte; şi cum aceea ce se petrece în suflet nu se vede, înţelesul pe care îl dăm noi cuvintelor, poate fi greşit. Uneori chiar cu totul greşit. Asemănările de sunete nu sunt de ajuns pentru ca să zicem că vorbim între noi aceeaş limbă; la asemănările de sunet trebuesc să se mai adaoge şi asemănările de suflet.

Să vedem pe oamenii pe cari noi nu-i putem înţelege.

Mai întâi pe cei superiori.

Intre aceştia vin de drept, în prima linie, aceia cari au intuiţiunea simţurilor mai bogată decât intuiţiunea obişnuită a fiecărui dintre noi. Exemplarele acestor oameni însă sunt greu să fie stabilite, fiindcă deosebirea între ei şi noi este prea radicală. Asemenea oameni sunt faţă de noi aceia ce suntem noi faţă de orbi şi surzi. Ori şi ce descriere ne-ar face ei despre

www.dacoromanica.ro

intuiţiunile lor, noi nu le putem aveà, cum nici orbul nu poate să aibă cea mai elementară culoare, sau surdul cel mai elementar ton, din descrierile pe cari le-am face noi. Intre ei şi noi este o prăpastie. Aceşti oameni pot să ne descrie cât de mult aceea ce ei simt, noi tot nu-i vom puteà înţelege, sau îi vom înţelege greşit. Bunioară dacă cineva ar pretinde că aude mişcarea stelelor după cer ca o muzică sublimă, neasemănată muzicei cunoscute nouă sau că vede la distanţă, prin ziduri şi prin munţi, lucruri aşezate într'un spaţiu cu alte dimensiuni, decât cele cunoscute nouă, — noi, ori ce sforţare vom face ca să-l înţelegem, totuşi nu vom isbutì. De aceea, pe asemenea oameni îi considerăm mai bine că nu există; sau, fiindcă ne este mai comod, că sunt nebuni.

Intuiţiunea simţurilor o presupunem la toţi oamenii ca fiind egală, adică de aceeaş natură. Negreşit, admitem variaţiuni dela individ la individ, dar aceste variaţiuni le presupunem că ar fi numai de grad, nu şi de natură. Unul vede mai departe, altul mai aproape; unul distinge sunete mai bine decât un altul; unul are gustul şi mirosul mai fin decât un altul; unul apreciază greutatea mai exact decât un altul, etc. Toate aceste diferenţe există, dar ele nu pun între oameni bariere de netrecut, din punctul de vedere al înţelegerei adevărului. Cei cu simţuri mai grosolane ajung prin sforţări şi

www.dacoromanica.ro

mai ales prin ajutorul educațiunei pe care o pune civilizația la dispoziția lor, să înțeleagă pe acei cu simțuri mai delicate. Intuițiunea, fiindcă nu putem altfel, o presupunem că este aceeaș.

Distanța dintre sufletele oamenilor începe să o producă reflectarea și efectele ei: abstracțiunile.

Deasupra lumei simțurilor, conștiința omenească, prin reflectare, ridică o a doua lume, lumea abstracțiunilor. In acesta de a doua lume imaginile intuitive și individuale ale lucrurilor sunt șterse și înlocuite cu aceea ce atențiunea găsește în ele ca elemente mai caracteristice. Din aceste elemente mai caracteristice se formează înțelesul abstracțiunilor, cari se exprimă și se comunică dela om la om mulțumită cuvintelor.

Elementele caracteristice nu sunt găsite de toți oamenii în acelaș chip, și mai ales nu sunt organizate înlăuntrul abstracțiunii în acelaș chip; — căci aceste elemente caracteristice se organizează și ele în abstracțiune, întocmai după cum însușirile simțurilor se organizează în imaginea intuitivă a lucrului. Și aci stă începutul diferențierii dintre oameni. Unul găsește ca element caracteristic o anumită însușire sau raport, și altul găsește altă însușire și alt raport; apoi unul organizează elementele găsite după o regulă și

www.dacoromanica.ro

altul după alta. In cunoaşterea prin simţuri a lucrurilor toţi oamenii se găsesc în acelaş plan, au aceeaşi perspectivă; pe când în cunoaşterea prin abstracţiune a lucrurilor, oamenii se găsesc în planuri deosebite; unghiurile lor de perspectivă pot fi cu totul deosebite.

Mintea excepţională a unuia se ridică peste perspectiva obişnuită a ştiinţei dintr'o epocă; ea alege ca elemente caracteristice ale lucrurilor intuitive altele decât pe acele pe cari le alege ştiinţa de obiceiu; şi dacă presupunem mai ales, că planul de organizare al acestor elemente în mintea omului nostru este un plan cu totul altul decât planul întrebuinţat în ştiinţa obişnuită, atunci se ridică între mintea acestui om şi mintea obişnuită a epocei o barieră care opreşte înţelegerea. Şi cel dintâi care simte această barieră este tocmai omul care are mintea excepţională. El caută mijloc de a se face înţeles şi nu găseşte; recurge la abstracţiunile obişnuite ale ştiinţei, şi constată că aceste abstracţiuni nu-i redau exact gândul! Cel care suferă este omul excepţional. Omul obişnuit, încrezut în valoarea abstracţiunilor sale, adică în ştiinţa sa curentă, nici nu observă înalta tragedie care se petrece în sufletul celui excepţional. Dar cel care păgubeşte este omul obişnuit, adică omenirea întreagă.

Aceasta este explicarea misterului pentru ce

www.dacoromanica.ro

oamenii cu adevărat superiori n'au fost înțeleși decât târziu după moartea lor. Ei n'aveau mijlocul să se facă înțeleși. Abstracțiunile lor erau făurite pentru un alt plan de înțelegere, decât cel obișnuit al științei din timpul lor; abstracțiunile lor îmbrățișau lumea dintr'un unghiu de perspectivă cu totul diferit. Ei n'au fost înțeleși decât atunci când noua lor perpectivă s'a generalizat.

Cazuri de acestea, în care oameni superiori să treacă neînțeleși de contimporanii lor, sunt foarte multe în istoria omenirei. Toate marile progrese săvârșite în istoria științei sunt precedate de epoce de criză, în care ideile originale duc o luptă aprigă pentru a fi înțelese.

Iată între altele, un caz tipic:

La începutul erei moderne știința matematicilor treceà printr'o mare criză. Vechile metode, moștenite dela matematicianii elini, nu erau în măsură ca să organizeze gândirea celor noi. Abstracțiunile de număr, de mărime și măsurătoare, plesneau, cum s'ar zice, sub presiunea gândurilor noi. Matematicianul simțeà că abstracțiunile științei lui trebuesc lărgite. Erau operațiuni care trebuiau introduse în matematică deși ele nu se împăcau cu raționalitatea de până aci a acestei științe. In primul rând, trebuiau introduse operațiunile pe baza *funcțiunei*, și Matematica întreagă trebuià revizuită și pusă în acord cu această nouă abstracțiune.

www.dacoromanica.ro

Astăzi *funcţiunea* matematică este tot ce poate fi mai banal în ştiinţă. Graţie ei, aplicaţiunea matematicilor la cunoaşterea naturei a luat o întindere aşa de mare. Dar la începutul erei moderne *funcţiunea* nu erà deloc banală, ci erà tot ce puteà fi mai neînţeles. Mai bine de un secol spiritele superioare să încercară, în tot felul, cum să o introducă în ştiinţă şi să o facă monedă curentă pentru toţi! Toţi marii matematicieni din acea vreme o aveau în mintea lor; pe baza ei îşi formau ei convingerile; dar pentru ştiinţa obişnuită noua abstracţiune nu exista decât în traducere. Nimeni nu vorbeà de *funcţiune*, ci de *proporţiunea divină. Proporţiunea* fiind o abstracţiune cunoscută, servea drept termen de traducere. Şi câţi dintre acei ce vorbiau de *proporţia divină* puteau fi înţeleşi! Epitetul de *divină* alăturat la un termen ştiinţific, cum este proporţia, erà de natură să producă bănuieli la ori şi cine. Mai ales la habotnicii ştiinţei. Ştiinţa celor mulţi îşi urmà drumul său cel vechiu, cu toate că în capetele celor aleşi o mare schimbare se produsese.

Numai târziu, după Descartes, abstracţiunea cea nouă deveni clară pentru toată lumea ştiinţifică şi intră în domeniul ştiinţei curente. In urmă, după ce abstracţiunea fu înţeleasă de toţi, ea nu mai avù nevoie de traducere, ci se numi *funcţiune* pentru toată lumea, şi prin mijlocirea ei apoi matematica putù fi aplicată direct la

www.dacoromanica.ro

ştiinţa mecanicei, care tocmai atunci se constituise prin Galilei.

Dacă marea autoritate a lui Descartes nu ar fi isbutit să generalizeze întrebuinţarea funcţiunei în matematică, multă vreme încă ştiinţa mecanicei ar fi stat pe loc. Ar fi fost cu neputinţă unui Newton mai târziu să formuleze teoria gravitaţiunei universale.

Astăzi, aproape că nu putem concepe o ştiinţă a Matematicei lipsită de teoria *funcţiunilor.* Ne este greu de închipuit chiar un cât de neînsemnat inginer, care să nu cunoască şi să nu aplice calculul *funcţiunilor!*

Cu patru secole înaintea noastră însă, cei mai de frunte matematiciani se gândeau cum să strecoare ideea cea nouă sub denumirea unei idei vechi! Pentru ideia cea nouă nimeni nu avea încă mintea pregătită ca să o înţeleagă.

Acelaşi caz,—pentru a aminti numai de cele mai tipice, — cu introducerea ideilor lui Lamark şi Darwin în biologie.

Apoi multe alte cazuri sunt la fel.

In zilele noastre, câte idei noi trec neobservate, fiindcă noi nu aveam mintea pregătită ca să le înţelegem! Din cele câte se scriu, mai ales în materie de ştiinţă socială, câte idei noi nu sunt aruncate la o parte sub cuvânt că sunt utopii şi nebunii; idei care mai târziu au să fie adoptate de către cei mai ortodoxi oameni ai ştiinţei!

www.dacoromanica.ro

Aceasta a fost şi va fi, şi de aci înainte, întotdeauna.

Prin abstracţiunile, pe cari le creiază mintea omului, se deschid orizonturi noi pentru ştiinţă, şi orizonturi din ce în ce mai largi. Dar nu ori şi cui este dat să vadă la ori şi ce distanţă. Ochiul minţii fiecăruia este acomodat pe câte-o anumită distanţă.

Abstracţiunile vechi, cari stăpânesc gândirea unei epoce, nu stau între ele isolate, ci ele se susţin unele pe altele, fiindcă toate sunt formate după aceiaşi metodă. O idee nouă, ca să pătrundă în mintea omului de ştiinţă, trebuie să dărâme nu numai ideea, pe care ea o înlocueşte, ci trebue să dărâme întregul lanţ de idei în care se găseà înverigată ideea cea veche. Trebuie dărâmat întregul plan de organizare al ideilor de până acì. Şi aceasta nu este aşà de uşor. Planul de organizare al vechilor idei, prin aceea că erà intrat în obişnuinţa minţii, devenise ca o a doua intuiţiune.

De acì puterea de rezistenţă a ideilor vechi; puterea obscurantismului... Dar tot de aci şi tenacitatea cu care luptă ideile noi!

Mintea care anticipează, nu este o minte de idei vechi împestriţată cu idei noi, ci este o minte transformată. Ideile cele noi au regula lor de formaţiune, şi aceasta se impune în tot cuprinsul lumei abstracţiunilor. Toate ideile ce se găsesc laolaltă, încearcă o nouă corelaţiune,

www.dacoromanica.ro

adică o nouă organizare. Izbutesc ideile cele noi să organizeze după planul lor genetic ideile cele vechi, atunci între toate se formează din nou o legătură tot aşa de strânsă ca şi între elementele intuiţiunei simţurilor. Omul, cu mintea transformată, par'că vede lumea într'altfel. Ideile cele noi nu sunt pentru el un spor în grămada cunoştinţelor de până aci, ci sunt o perspectivă nouă. Lumea întreagă ia pentru el o altă înfăţişare.

Unui asemenea om, cu mintea transformată, va fi greu să-i mai zdruncine cineva o convingere făcută. Galilei, spre pildă, cu toate că nu cunoşteà legea gravitaţiunei şi cu toate că nu dispuneà de observaţiunile astronomice de cari au dispus succesorii lui, mai târziu; cu toate că nu stăpâneà decât un crâmpei din cunoştinţele mecanicei de astăzi; dar atâta cât stăpâneà din aceste cunoştinţe era aşa de adânc şi atât de transformată erà perspectiva minţii sale, în urma acestor cunoştinţe, că în potriva tuturor argumentelor şi cu riscul vieţii sale chiar, nu se puteà împiedică să afirme mişcarea pământului în jurul soarelui! El părea că vede această mişcare. *E pur si muove!* Orice mi-aţi spune, pământul tot se mişcă! ziceà dânsul.

Această tenacitate pe care o dobândeşte noua idee, de îndată ce ea izbuteşte să-şi impună regula sa de formaţiune în mintea cuiva, a şi făcut pe mulţi să creadă că oamenii de

www.dacoromanica.ro

geniu descoperă adevărurile cele noi printr'un fel de intuiţiune suprasensibilă.

Această intuiţiune suprasensibilă nu este alta decât punctul de vedere nou care se introduce în formarea abstracţiunilor.

O mică înclinare dată poziţiunei corpului şi ochiul vede lumea sub o nouă faţă! O mică înclinare în unghiul sub care se formează abstracţiunea şi lumea ia cu totul o altă explicare pentru omul de ştiinţă. De aci neînţelegerea între acel care anticipă ştiinţa viitorului şi acel care este prins în ştiinţa presentului.

Dar negreşit, prezentul vine pe urma viitorului. Neînţelegerea de ieri se lămureşte astăzi, pentru ca o nouă neînţelegere să-i ia locul mâine. Toate ideile originale menite să revoluţioneze ştiinţa, după ce punctul lor de vedere se generalizează, par simple, nespus de simple. Prima întrebare, care vine în minte, după ce ele sunt înţelese, este: cum de nu s'a gândit nimeni la ele mai de mult? Toate descoperirile mari sunt în felul anecdotei cu oul lui Columb. Fac impresia că nu trebuià prea multă muncă, pentru ca ori şi cine să le facă.

Se înţelege că aşà şi este într'o privinţă. Toate ideile originale, cari revoluţionează ştiinţa, mijlocesc de fapt găsirea unui punct de vedere mai normal pentru mintea omenească. Ideile cele noi lărgesc orizontul înţelegerii. Când mintea să deprinde cu orizontul cel nou, ideile cele noi par

www.dacoromanica.ro

naturale, şi cât se poate de simple. Greutatea este numai până ce se adaptează mintea la orizontul cel nou.

Oamenii superiori sunt îndrumătorii ştiinţei. Primele lor arătări sunt bănuite şi neînţelese. Drumul bătătorit pare totd'auna mai sigur. Dar în curând drumul cel nou, arătat de omul superior, se constată a fi cu mult mai sigur şi scurt. Atunci fiecare îşi zice: dar pe acest drum trebuià să meargă ştiinţa de mult!

Exemplul cu neînţelegerile cari se produc în cercul oamenilor de ştiinţă este un exemplul clasic,—dar nu este unicul. Ne-am oprit la el, fiindcă tratăm în aceste pagini cu preferinţă convingerea ştiinţifică. Dar exemplul se repetă şi în afară de cercul oamenilor de ştiinţă,—dacă nu într'un mod aşa de clasic, în schimb însă în mod mai frecvent.

Animalele obişnuite să trăească la întuneric, când sunt scoase la lumina soarelui, nu mai văd nimic înaintea ochilor. Tot aşa şi oamenii. Scoate pe un om din mediul ştiinţific obişnuit minţii lui,— şi el nu mai înţelege nimic.

In organul vederei, ne mai spune încă psihologia, sunt strict vorbind două organe: unul, adaptat culorilor din care se compune spectrul solar, şi altul, adaptat luminei de noapte: alb şi întuneric. Sunt animale cari n'au decât unul singur dintre aceste organe, cum sunt bunioară bufniţele. Când se întâmplă ca lumina potrivită

www.dacoromanica.ro

pentru acest singur organ, să se schimbe, atunci şi bufniţele orbesc.

Organul înţelegerii adevărului pare să fie şi el la fel. In el sunt două organe. Unul primitor de ştiinţa care vine, şi altul primitor de ştiinţa care a fost. Ooamenii cari n'au decât pe cel dintâi, orbesc când sunt aduşi înaintea ştiinţei de mâine.

Ei sunt ca pasările de noapte: obscurantişti.

www.dacoromanica.ro

Oamenii pe cari nu-i înțelegem, fiindcă ne sunt inferiori

Sunt și oameni pe care nu-i înțelegem, fiindcă între ei și noi desvoltarea culturei a pus o prea mare distanță. Aceștia sunt strămoșii noștri sufletești, pe cari nu-i mai pricepem din cauză că le-am pierdut rostul cuvintelor.

Logica sufletelor primitive se diferențiază de logica sufletelor culte prin lipsa reflectării. Prin reflectare, omul cult se ridică deasupra înfățișerii concrete a lucrurilor, iar legătura dintre gândurile lui se face dintr'un punct de vedere superior intereselor de moment.

La omul incult, lipsind reflectarea, logica gândirei se confundă cu psihologia gândirei. Trebuie să cunoști ce-l interesează pe el, pentru ca să fii pe urmele logicei lui.

Logica omului cult are un caracter universal, adică este aceiași pentru toți oamenii culți; pe când logica omului incult este inviduală, sau

www.dacoromanica.ro

cel mult regională, după cum este plămădit şi sufletul celui ce o are. Apoi logica omului cult, nu numai că are un caracter de universalitate, dar este şi mai unitară în principiile ei. Toate aceste principii decurg din anumite postulate. La omul incult, din potrivă, întâlnim o logică mai individuală, şi în acelaş timp mai puţin legată în principii. In această logică după loc şi timp, cele mai contradictorii principii merg împreună. Două afirmaţiuni, cari se bat cap în cap, în mintea omului cult nu pot logiceşte să existe împreună; în mintea omului incult ele există foarte bine.

Din această cauză, între omul cult şi omul incult se produc o mulţime de neînţelegeri. Fiecare judecă după logica sa, şi astfel fiecare ajunge să nu vadă în logica celuilalt decât o îngrămădire de curiosităţi.

Cel mai cult sfârşeşte însă prin a înţelege pe cel incult.

Prin îndatoririle impuse de viaţa modernă, omul cult este chiar dator să înţeleagă pe omul incult; fiindcă omului cult îi revine dreptul de conducere.

In logica nouă trebuie să se introducă două capitole mai mult. Un capitol: despre logica mentalităţilor neştiinţifice; şi al doilea capitol: despre arta de a convinge pe omul incult.

Aceste două capitole sunt şi pe cale de a se întocmi.

www.dacoromanica.ro

Pedagogii şi-au îndreptat de multă vreme atenţiunea asupra diferenţelor pe cari le prezintă logica minţei copilului, când comparăm această logică cu logica ştiinţifică

Sociologii şi psihologii, de asemenea, au cercetat în anii din urmă cu mult interes logica popoarelor primitive, şi logica mulţimei. Cercetările lor s'au întins chiar asupra diferenţelor pe cari le prezintă logica femeei faţă de logica bărbatului, precum şi asupra diferenţelor pe cari le prezintă logica celor lalte rase omeneşti faţă de logica rasei albe, europene.

Dacă aceste cercetări n'au ajuns încă la rezultate definitive, ele sunt totuşi astăzi destul de importante pentru a nu mai fi trecute cu vederea. Esclusivismul vechei logice, care nu cunoşteà decât argumentarea tip, croită pentru mentalitatea ştiinţifică, nu se mai poate susţine. Logica trebuie să explice toate actele de convingere omenească, sub ori şi ce formă s'ar întâlnì ele.

Forma raţionamentului abstract, este foarte importantă, negreşit, dar ea nu este unica formă pe care o îmbracă convingerea omenească. Logica trebuie să studieze toate formele de argumentare, în interesul însuş al argumentării ştiinţifice; căci din cunoaşterea formelor de convingere, aşa zise inferioare, se poate ajunge la o cunoaştere mai aprofundată a chiar Logicei ab-

www.dacoromanica.ro

stracte, singura considerată până acum ca îndreptățită.

Între fruntașii oamenilor de știință, cărora datorim rezultate mai positive în această direcțiune de cercetare, trebuiesc numiți: W. Wundt, Gustave Le Bon, E. Durkheim. Acești trei filosofi contimporani au contribuit într'o largă măsură la extensiunea Logicei viitoare; și anume, primul prin monumentala sa scriere: *Psihologia popoarelor. O cercetare asupra legilor după cari se desvoltă limba, miturile și obiceiurile,* 4 volume [1]; cel de al doilea prin luminoasa broșură asupra *Psihologiei mulțimei* [2]; iar cel de al treilea prin diferitele monografii publicate de către dânsul și de către elevii săi în *Anul Sociologic* [3], la cari se adaogă cea mai resumativă publicată de L. Lévy-Bruhl, sub titlul: *Funcțiunile mintale la popoarele inferioare.* [4]

---

1) Wilhelm Wundt, Völkerpsych. Eine Untersuchung der Entwiklungsgesetze von Sprache, Mythus und Sitte. Leipzig, W. Engelmann. Mai multe edițiuni.

2) Gustave Le Bon, Psychologie des foules. Paris, Felix Alcan. Numeroase edițiuni. Apoi de acelaș, acum de curând (1911): Les opinions et les croyances. Genèse. Evolution. Paris, E. Flammarion.

3) L'année Sociologique publiée sous la diréction de Emil Durkheim. Paris. Félix Alcan. Pe fiecare an câte un volum cu începere dela 1896.

4) L. Lévy-Bruhl, Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures. Paris. Félix Alcan.

www.dacoromanica.ro

In urma acestor cercetări se poate zice că puntea de trecere de la logica omului cult spre logica inferioară a omului incult, este acuma stabilită. Oamenii de ştiinţă din Europa au încetat de a se mirà pentru ce sălbaticii din celelalte continente nu primesc aşa de uşor cultura europeană.

In aceea ce priveşte pe copii, pedagogii ajunseseră de mult la aceste constatări. Ei ştiau din experienţă, că cele mai solide argumentări, dacă sunt făcute pe baza abstracţiunilor, nu prind în mintea copiilor, şi că ori şi ce obiect de învăţământ, dacă este ca el să profite copilului, trebue ca logica lui să fie tâlmăcită mai întâi în logica specială copilului.

Din experienţă, de altminteri, aceasta se ştià de mult şi despre popoarele primitive. Mulţi colonişti şi misionari, bănuiseră că îndărătnicia popoarelor sălbatice în a nu primì cultura şi ştiinţa europenilor, proveneà din structura mentalităţii lor, iar nu din reaua lor voinţă.

Astăzi bănuelile de mai 'nainte sunt acreditate pe deplin de ştiinţă.

Pedagogia admite fără rezervă principiile unei Logici extensive. Tot ce se dă spre învăţătură copilului, trebueşte mai întâi tălmăcit în logica minţii acestuia. Adevărul cel mai evident, dacă este dat în formă abstractă, nu convinge pe copil. Convingerea acestuia nu se formează de

www.dacoromanica.ro

cât prin intuiţiunea concretă a simţurilor şi prin deşteptarea interesului său copilăresc.

Ori şi care pedagogie, care este la înălţimea ştiinţei, nu mai procedează astăzi de cât astfel. Invăţarea pe dinafară a regulilor abstracte şi încărcarea memoriei cu tot felul de raţionamente ştiinţifice superioare, etc. sunt condamnate astăzi peste tot. In urma recunoaşterei logicei lor speciale, copiii, putem zice, au început să răsufle mai liber.

Multora şcoala a început chiar să le fie dragă. Copilul merge de bună voie, ca să asculte ceea ce mintea sa poate prinde, şi ceea ce mintea sa cere. Căci mintea, ca şi celelalte organe, simte nevoia de a funcţiona; şi când i se dă aceea ce trebue funcţiunei sale, ea este un isvor de plăcere pentru întreg organismul.

Popoarele primitive nu vor întârzia nici ele să culeagă foloase după urma recunoaşterii logicei lor speciale. Arta colonizărilor va deveni în curând o artă ştiinţifică. Popoarele inculte de pe continentele supuse influenţii europenilor, vor aveà să bine-cuvinteze de aci înainte ştiinţa modernă, fiindcă această ştiinţă va indicà pentru ei de aci 'nainte mijloacele de propăşire. Se va şti ce prinde şi ce nu prinde mintea omului primitiv, şi apoi treptat se va ajunge la ridicarea popoarelor primitive prin întrebuinţarea unei metode raţionale. Colonizarea va fi de aci 'nainte, ca şi educaţiunea copiilor, una din-

www.dacoromanica.ro

tre cele mai importante ținte ale culturei omenești.

Un rezultat analog se poate aștepta și de la recunoașterea celorlalte logice speciale. Dacă femeea are o logică specială a sexului ei, cunoașterea acestei logice nu poate aduce omenirei decât servicii. Probabil că numeroasele neînțelegeri cari există astăzi între cele două sexe, să nu fie decât consecința faptului că fiecare sex aplică în mod greșit logica sa specială la judecarea celuilalt sex. Când delimitarea logicei fiecărui sex se va face, atunci se vor suprimă multe dintre neînțelegerile de astăzi.

Tot așa va fi probabil și cu neînțelegerile dintre rase. O cunoștință sigură a mentalității fiecărei rase, va constitui baza cea mai solidă a încrederei, și prin aceasta a păcei dintre popoare.

Ura care există astăzi între rase, este datorită în cea mai mare parte deosebirilor de mentalitate. Când aceste deosebiri se vor cunoaște științificește, atunci ele vor înceta să mai turbure spiritele politice, căci se va ști că ele sunt dela natură, adică peste puterile politicei.

Tot așa va fi și cu neînțelegerile dintre clasele sociale, și cu rătăcirile opiniunei publice. Când se va ști logica mulțimei, atunci patrioții și oamenii politici serioși vor ști evită totdeauna conflictele păgubitoare pentru buna rânduială a statului. Se vor suprimă agitațiile anarhice și sur-

www.dacoromanica.ro

prinderile produse de enervarea opiniunei publice. Omul de guvern va avea mâna mai sigură, fiindcă va avea ochiul mai limpede.

Extensiunea Logicei nu poate să aducă, într'un cuvânt, decât o lărgire de orizont pentru întreaga cultură omenească.

www.dacoromanica.ro

Propaganda adevărului și meșteșugul minciunei

Deocamdată, trebue să recunoaștem, suntem încă departe de a aveà toate rezultatele bune, cari pot decurge din extensiunea Logicei.

Unul singur pare real până acum: reforma Pedagogiei. Netăgăduit un rezultat nepreţuit de bun.

Nu mai există educator, conștient de misiunea sa, care să nu se străduiască a pătrunde în logica specială a copilului, pentru a da acestuia aceea ce el înţelege. Copiii au profitat. Ei sunt, până azi, singurii, cari au profitat. Celelalte rezultate bune ale extensiunei logice sunt așteptate. Practica nu le-a consacrat încă. Sau, mai drept vorbind, practica cinstită nu le-a consacrat încă. Le-a consacrat numai practica necinstită. Acì ele sunt chiar în floare. Cunoașterea logicei speciale a mulţimei, a raselor, a popoa-

www.dacoromanica.ro

relor primitive, — adică atât cât se cunoaşte astăzi din acest nou capitol al Logicei, serveşte astăzi egoismului, iar nu culturei omeneşti; întăreşte mai curând meşteşugul minciunei şi al reclamei necinstite, decât propaganda adevărului!

Dar aceasta să nu ne mire. Acelaş lucru s'a întâmplat şi se întâmplă cu multe din progresele ştiinţei.

Primele progrese ale ştiinţei navigaţiunii le-au aplicat piraţii. Cele mai noi invenţiuni mecanice le aplică briganzii de meserie. Proprietăţile chimice ale oxigenului liquid le-au utilizat pentru prima oară, la New-York, un spărgător de case de fier. Falşificatorii de hârtie monedă sunt cei dintâi cari se pun în curent cu inovaţiunile tehnice în fabricarea hârtiei...

Aşa şi cu progresele Logicei. Primii cari au profitat de ele au fost cei mai dibaci egoişti. Inainte de a se întocmi capitolul Logicei, pe care îl intitulăm: Arta de a convinge la adevăr pe omul incult,— s'a întocmit în practica vieţii un alt capitol, şi anume: Arta de a minţi pe alţii pentru a-ţi face interesele.

Această artă de a minţi a ajuns departe. Ea utilizează toate cunoştinţele cele noi ale Logicei. Ea este şcoala arivismului şi a reclamei moderne. Vrei să ştii care este mentalitatea popoarelor primitive? Priveşte numai la aceea ce fac şi la aceea ce vorbesc dibacii diplomaţi

www.dacoromanica.ro

europeni şi dibacii negustori pentru populaţiunile din colonii! Vrei să ştii care este mentalitatea mulţimei şi a claselor sociale inculte? Priveşte numai la aceea ce fac şi vorbesc politicianii şi vânătorii de popularitate! Vrei să ştii care este mentalitatea ignoranţilor? Priveşte numai la reclamele de bâlciu, pe care şi le fac oamenii lor „cei mari"! Dela toţi aceştia vei avea multe de învăţat.

www.dacoromanica.ro

Cum sunt minţiţi sălbatecii

Cum sunt minţiţi sălbaticii, pentru ca aceştia să se despoaie de bună voie în folosul celor cuminţi?

Mentalitatea sălbaticului nu are un cunoscător mai bun ca în negustorul european. Toate gusturile şi toate înclinările sălbaticilor îşi au rubricele lor speciale în producţiunea fabricilor din Europa. Se ştie că sălbatecul dă un preţ mai mare pe un lucru de lux, decât pe un lucru de folos; în consecinţă, pentru el se fabrică multe obiecte inutile. Se ştie că sălbaticul este atras de tot ce este sclipitor. In consecinţă multe bucăţele de sticlă sunt trecute lui drept pietre preţioase. Apoi se ştie pasiunea sălbaticului pentru băutura alcoolului. In consecinţă multe fabrici în Europa se întrec cum să mulţumească mai repede această pasiune.

www.dacoromanica.ro

Dar aceea ce este mai original în practica negustorului din colonii, este arta lui de a vinde. Despre această artă, noi, cari trăim în Europa, nu ne putem face decât o ideie foarte îndepărtată. Chiar scenele cele mai grotești de prin bâlciurile noastre dela țară, nu sunt decât o copie palidă după cele ce se petrec prin țările sălbatecilor. Negustorul aci nu mai este negustor, ci este un fel de vrăjitor. Marfa lui este plină de cele mai misterioase puteri. Sălbaticul care o cumpără devine deadreptul un năsdrăvan. Cu inelul pe care i-l vinde negustorul, — și al cărui cost de fabricațiune poate să se ridice cel mult la 50 centime, — el va dobândi ori și ce voiește. Dacă este o panteră sculptată pe inel, apoi la vânătoarea de pantere sălbaticul va fi veșnic norocos. Dacă este un pește sculptat pe inel, apoi va fi un pescar fără seamăn. Dacă inelul cumpărat se aseamănă cu al altor tovarăși, atunci vraja se schimbă și este tot așa de mare. Toți cari poartă un inel la fel sunt legați prin destin. Se îmbolnăvește unul, se vor îmbolnăvi și ceilalți; moare unul, vor muri și ceilalți; se îmbogățește unul, se vor îmbogăți și ceilalți. Și așa cu toate obiectele de vânzare. Nu este unul care să nu deà sălbaticului câte în lună și în soare! Cioburile de oglindă, în special, au o mare căutare. Ele sunt împreunate cu cele mai diabolice și tot deodată cu cele mai dumnezeești însușiri. Vânzătorul

www.dacoromanica.ro

le citeşte pe toate după figura credulă a sălbaticului cumpărător; n'are nevoie să-şi bată capul cu inventarea lor.

In această artă de vrăjitorie, negustorul european nu este întrecut decât poate de diplomatul european. Sălbaticul este suggestionat de acesta, adică convins după toate principiile ştiinţei ipnotismului. Şarpele cu ochelari nu procedează altfel, când îşi ipnotizează paserile pe care le înghite.

Dar sălbaticul nu prinde şi el de veste, în cele din urmă? Nu vine experienţa lui să contrazică vrăjitoria dibacilor negustori şi diplomaţi, şi cu timpul nu devine el mai prevăzător? Niciodată. Aceasta este una din caracteristicile mentalităţii sălbaticului: el nu învaţă nimic din experienţă. Poate experienţa să contrazică de o mie de ori superstiţia lui, el tot în aceasta din urmă crede. Experienţa nu lăsă urme în mintea lui.

Această înstrăinare veşnică a sălbaticului de urmele proprii sale experienţe, asigură tocmai şi impunitatea speculatorilor lui cuminţi. Curajul speculatorilor se întemeiază pe cunoştinţa exactă a victimei.

In Germania, este de mult formulată cererea, ca la fiecare şcoală comercială să se înfiinţeze o catedră de psihologie a popoarelor, pentru

www.dacoromanica.ro

a se da astfel ocaziune elevilor ca să cunoască sufletul şi mentalitatea clientelei din toate continentele...

Negustorii dibaci n'au aşteptat însă înfiinţarea acestor catedre.

---

www.dacoromanica.ro

Politica și minciuna

Dar nu numai sălbaticii sunt mințiți; sunt mințiți și Europenii!

Ba încă aceștia sunt mințiți cu o artă mai superioară.

Cu preferință în politică.

Acei ce mint, se conduc, în Europa, de logica pe care o urmează mentalitatea mulțimei: o logică ceva mai complexă decât logica sălbaticului. Apoi se mai conduc acei ce mint, în Europa, și de logica mentalității omului incult și a omului ignorant, două mentalități destul de numeros reprezintate pe continentul care are pretențiunea de a stà în fruntea civilizațiunei.

In politică, minciuna este ca la dânsa acasă. In limba obișnuită, ea se mai numește și tactică.

Omul de stat și politicianul de meserie nu înving de cât prin... tactică.

Un om de stat bunioară, este tras la răs-

www.dacoromanica.ro

pundere pentru vreunul din actele sale. A prelungi desbaterea asupra acestui act, pentru o mai bună lămurire a lui, ar fi o procedare absolută cinstită... Dar fiecare înțelege că aceasta ar fi o procedare lipsită de tactică. Omul de stat recurge la tactică. Și tactica este: diversiunea: atențiunea mulțimei îndreptată spre altceva. Erà învinuit, bunioară, omul de stat, că a risipit banul public, sau că a dat o soluție greșită unei cestiuni oarecare; repede, a doua zi, presa părtinitoare omului de stat dă amănunte senzaționale despre o crimă înfiorătoare săvârșită în condițiunile cele mai misterioase. Dacă se poate pune crima în sarcina adversarului, atât mai bine: dar aceasta nu-i de nevoie. Se poate vorbì despre ori și ce crimă, bine înțeles și de una care n'a avut loc niciodată. Diversiunea prinde; diversiunea prinde totdeauna.

Și de ce diversiunea prinde în totdeauna? Fiindcă ea este și în spiritul logicei mulțimei. Mulțimea urăște monotonia; nu-i place fixarea prea îndelungată a atențiunei sale asupra aceluiaș lucru; ea este captivată de extraordinar. Deliberarea pe care i-o pretinzi nu trebuie să țină prea mult. Omul de stat știe aceasta, și de aceea are și tactica de a o întrerupe la timp.

Diversiunea este de un uz curent. Până și omușorii de stat, nu numai oamenii de stat, o

www.dacoromanica.ro

ştiu întrebuinţă. Dela operaţiunile de stat, ea a trecut chiar până şi în operaţiunile politice mai inferioare. Nu este gazetar care să nu o încerce la ocazie.

Dar oamenii de stat, şi politicianii abili, nu se mulţumesc cu simpla diversiune: ei voiesc să aibă de partea lor convingerea mulţimei.

Pentru aceasta se cere o tactică superioară.

Mulţimea, prin argumentări de logică abstractă, este anevoie de convins. Adesea este chiar imposibil. Apoi, şi dacă s'ar puteă ea convinge, pentru aceasta ar trebui timp, şi politicianul abil ştie că timpul pierdut pentru dânsul este câştigat de adversar. Mulţimea trebue convinsă fără argumente de logică abstractă; fără pierdere de timp; cu anticipaţie chiar dacă se poate.

Aceasta se şi întâmplă. In politică, mulţimea este convinsă înainte ca ea să cunoască argumentele convingerei. Mulţimea ştie cu anticipaţie că omul de stat are să ia o hotărâre bună.

Cum se pune la cale această anticipare? După logica mulţimei.

Omul de stat, sau politicianul abil, înlocueşte argumentele abstracte prin atitudini. El sugerează mulţimei atitudinea prielnică propunerii sale şi în acelaş timp duşmănoasă propunerii adversarului său. Din atitudinea sugerată decurge convingerea mulţimei, întocmai cum din atitudinea sugerată unui hipnotizat decurg actele aces-

www.dacoromanica.ro

tuia. Aşezi pe un hipnotizat într'o atitudine de General, imediat el începe să comande. Aşezi pe acelaş hipnotizat în atitudine de cerşetor, el întinde mâna. Atitudinea este o organizare de mişcări corporale, care este mai adâncă în suflet decât organizarea argumentelor abstracte; din această cauză atitudinea determină totdeauna argumentul abstract.

Politicianul ştie aceasta, şi de aceea el grăbeşte să deà mulţimei atitudinea care convine programului său şi care nu convine programului advers. Odată atitudinea sugerată, convingerea vine dela sine.

Un Bismark, bunioară, nu uità niciodată de a pregăti opinia publică germană cu vestea unui război între Germania şi Franţa, de câte ori el aveà nevoie să-şi treacă prin parlament noi credite pentru armată. Iar urmaşii lui Bismark, în Germania, urmează vechia tactică.

In celelalte ţări, politica se face la fel. Mulţimea este pretutindeni ca o păpuşe pe care o poţi pune în orice atitudine voeşti. Ea se pleacă instinctelor de ură, de frică, de cruzime, de vanitate şi câte odată de generozitate. După cum cineva ştie să deştepte aceste instincte, dobândeşte şi atitudinea de care are nevoie. După atitudine vine şi convingerea. Toată dibăcia stă în a determina atitudinea de care este nevoie.

Odată atitudinea ei fixată, mulţimea, ca şi

www.dacoromanica.ro

ipnotizatul, este logică cum nu se mai poate! Toată lumea vorbeşte şi lucrează la fel!

Aşa s'ar fi petrecând, după câte spun cunoscătorii, şi în societăţile animale. Actele de solidaritate care se observă în societăţile de albine, de viespe, de furnici, etc., nu sunt decât generalizarea, prin imitaţiune, a unor acte pur mecanice. Atitudinea este pretutindeni contagioasă. Ea trece din suflet în suflet, mai repede decât cea mai clară ideie abstractă, şi ea formează astfel o bază sigură pentru convingerea mulţimei.

Cu cunoştinţele acestea, din isvor bun negreşit, politicianii ţin sub stăpânirea lor opinia publică din Europa. Marile curente ale opiniunei politice, din mai toate ţările, nu sunt decât atitudini foarte abil determinate de interesele politicianilor. Acì bate vântul păcei universale; acì fiecare naţiune se închide în ziduri chinezeşti, după cum cere interesul imediat al celor ce conduc politica. In determinarea acestor curente, adeseori un mare fabricant de tunuri are mai multă influenţă decât suveranii cei mai puternici.

Mulţimea, în politică, este exploatată după propria sa logică.

---

www.dacoromanica.ro

Reclama necinstită

Reclama în publicul de jos şi reclama în publicul de sus

Nici în afară de politică, meşteşugul minciunei nu stă în suferinţă.

O deasă întrebuinţare găseşte el pe terenul reclamei. Înţelegem reclama necinstită şi nu publicitatea corectă care este spre folosul tuturora.

Practicarea reclamei este de fapt recunoaşterea a cel puţin două feluri de logice. Una este logica rezervată persoanei care face reclama şi alta este logica rezervată persoanei pentru care se face reclama. Această dedublare a logicei vine, de almintreli, în urma dedublărei pe care a suferit-o de mult şi morala din zilele noastre. Este o logică pentru naivi şi inculţi, cum este şi o morală pentru popor.

Arta reclamei este aşà de desvoltată, şi mai ales aşà de rentabilă, că aproape nimeni nu o mai bănueşte din ce origină modestă este eşită.

www.dacoromanica.ro

Dacă ar fi să credem americanilor, ar trebui să zicem chiar că ea este pârghia civilizațiunei și a progresului; că nu se mișcă nimic în lume fără reclamă. Sufletul comerțului stă în reclamă; și din sufletul comerțului derivă, precum se știe, toate celelalte activități sociale. Reclama, zice un american, este muzica sublimă a timpurilor moderne. Dacă ar fi să-i credem iarăși pe americani, ar trebui să ne așteptăm la o vreme, când arta de a convinge prin reclamă va întrece în importanță arta de a convinge prin argumentare logică. Intr'o așa vreme, negreșit, vechia și clasica Logică va apare ca un simplu accident de sănătate mintală, în lunga svârcolire de nebunie a unei omeniri bolnave!

Dar cu asemenea afirmațiuni, americanii fac, probabil, numai reclama reclamei.

Origina și menirea reclamei necinstite, sunt modeste. Această muzică sublimă a fost la început muzica pe care europenii au cântat-o sălbaticilor, și care apoi din cauza succesului pe care a avut-o la aceștia, s'a răspândit, după mici perfecționări, și la popoarele civilizate. Primele ei acorduri au fost auzite pe continentul american, unde europenii au avut dese întâlniri cu sălbaticii, și unde prin urmare tentațiunea de a minți pe naivi erà mai mare ca nicăeri aiurea. Din America ea s'a generalizat și în Europa, și se va generalizà peste tot globul. Nemuritoare însă nu pare să fie reclama necinstită, toc-

www.dacoromanica.ro

mai din cauză că avântul ei este prea mare astăzi. Tot ce creşte prea repede n'are lungă durată. Dar nouă în tot cazul ne va supraviețui. Naivitatea omenească va fi încă multă vreme o mină bogată de exploatare.

Reclama este cu atât mai reuşită, cu cât acela care o face cunoaşte mentalitatea publicului căruia se adresează. Un public cu o mentalitate prea inferioară cere şi o reclamă inferioară, pe când un public cu o mentalitate superioară forţează şi perfecţionarea reclamei. După genul de reclamă care prinde într'o ţară, cunoşti şi mentalitatea populaţiunei acestei ţări. Genul reclamei reuşite este un indiciu sigur, mai sigur chiar decât orişice statistică. Daţi-mi un os dintr'un animal, ziceă naturalistul Cuvier, şi voi fi în stare să reconstituiesc animalul întreg! Daţi-mi o reclamă care a avut succes într'o ţară, poate zice astăzi un nou Cuvier al Logicei, şi voi puteà reconstituì mentalitatea populaţiunei aceste ţări!

Deocamdată aceşti Cuvieri ai Logicei trebuesc căutaţi tot în rândul reclamagiilor de profesie. Ei ştiu asupra mentalităţii celor naivi şi inculţi, mai mult decât cei mai iluştri profesorí de logică! La ei să privim şi noi, dacă voim să învăţăm ceva în această materie.

Reclamagiul, care lucrează, cum s'ar zice, pentru straturile populaţiunei de jos, imitează în multe privinţe pe negustorul care vinde marfă

www.dacoromanica.ro

fermecată sălbaticilor; căci cu toată biserica şi cu toată şcoala cari sunt în fiecare sat, rămâne destul fond de superstiţie care să fie exploatat de acest om iscusit.

Iată descrierea unui asemenea reclamagiu, după Gustave Le Bon: „Eram d'abià ieşit din „vârsta copilăriei, când pe piaţa cea mare a „unui oraş de provincie, primii o lecţie de psi- „hologie care m'a impresionat foarte mult. De „altmintreli, numai după vreo treizeci de ani, „am înţeles însemnătatea acestei lecţiuni.

„Bine înţeles, aceea ce m'a impresionat atunci „nu fu lecţiunea, ci acela care mi-a dat-o, un „personaj ne mai văzut, acoperit cu o tunică „de aur împestriţată cu pietre scumpe.

„Erà el oare un rege mag, un satrap asirian, „sau un paşă fabulos? Greu de ştiut.

„Tronul, pe care strălucea el, erà aşezat în- „tr'un car tras de patru cai acoperiţi cu pur- „pură. La spatele lui, doi soldaţi îmbrăcaţi în „zale sclipitoare, suflau din nişte trâmbiţe lungi „de argint nişte chemări sonore şi misterioase.

„O mulţime plină de admiraţie, care se mă- „reà din ce în ce, îl înconjură numaidecât. „Deodată el făcù un gest. Trâmbiţele încetară „şi se întinse peste toţi o tăcere de moarte.

„Atunci, ridicându-se molatec ca un rege, „magul cel strălucit vobì mulţimei. Aceasta as- „culta cu atenţiune, respectuoasă şi încântată.

„Ce-i spuneà? Eram prea departe ca să pot

www.dacoromanica.ro

„auzì bine; înţelesei însă că acest puternic per-
„sonaj veneà din ţările depărtate, unde domnise
„odată regina de Saba, pentru a aduce oame-
„nilor, în schimbul unui preţ de nimic, cutii
„magice în cari se aflà o pulbere fermecată,
„cu care se pot tămăduì toate boalele şi prin
„care se poate dobândì fericirea...

„Când el tăcù, trâmbiţele sunară din nou
„chemările lor, iar mulţimea orbită se precipità
„să cumpere cutiile magice...

„Fără îndoială, farmacistul din localitate, un
„om uscat şi sever, pretindeà că în acele cutii
„nu se găseà decât praf de zahăr. Dar ce pu-
„teà să valoreze, mă rog, spusele unui farma-
„cist gelos, alături de afirmaţiuniile unui mag
„acoperit de aur, la spatele căruia doi soldaţi
„impozanţi sunau din trâmbiţe?

Gustave Le Bon însoţeşte această descriere cu următoarele reflecţii:

Mulţi ani trecură dela această întâmplare
„N'am uitat cu toate acestea pe omul vrăjitor.
„Logica sa, foarte diferită de aceea din cărţi,
„îi reuşise pe deplin. Prin urmare ea nu erà
„deşartă. Dacă praful, pe care el îl vindeà, nu
„conţineà decât elemente imaginare, în schimb,
logica lui erà reală...

„După ce am reflectat mai mult, am ajuns
„să despér că acest subtil personaj ştià să pro-
„fite, prin instinct, de factorii fundamentali de
„cari depinde viaţa popoarelor.

www.dacoromanica.ro

„Aceea ce el vindeà, în adevăr, erà acest „element nematerial, care conduce lumea şi care „nu moare niciodată; erà nădejdea. Preoţii tu- „turor zeităţilor şi politicianii de toată mâna „au vândut ei oare altceva?

„Şi dacă dibaciul personaj isbutise să facă „să fie crezute vorbele sale, aceasta veneà de „acolo, fiindcă el, ca toţi întemeietorii de cre- „dinţe, se sprijinise pe următorii patru factori „principali ai convingerilor populare: 1) pe pers- „tigiul care sugestionează şi impune; 2) pe „afirmaţiunea fără dovadă, care dispensează de „orice discuţiune; 3) pe repetarea celor zise, „repetare care preschimbă afirmaţiunea în cer- „titudine; şi 4) pe contagiunea mintală care în- „tăreşte repede şi convingerile individuale cele „mai slabe“ 1)

Reclamagiul care lucrează în straturile de sus ale populaţiunii, are o artă deosebită, fiindcă şi publicul pe care el îl înşeală are o mentalitate deosebită. El se conduce de logica acestei din urmă mentalităţi; şi se conduce, în adevăr, într'un chip admirabil.

Publicul de sus este presumţios, adică cu multă încredere în sine. Din această cauză la el nu prinde reclama directă. Un reclamagiu,

1) Gustave Le Bon, La psyhologie politique et la défense sociale. Paris, E. Flammarion 1910, pag. 134—136.

www.dacoromanica.ro

care ar veni înaintea lui ca să se laude pe sine, sau ca să-şi laude marfa sa, n'ar prea găsi ascultători. Cel mai puţin deştept din publicul de sus l'ar ocoli, clipind din ochi plin de înţeles. Publicul de sus nu vrea să fie tratat drep naiv. El este prins în cursa reclamei, tocmai prin încăpăţânarea ce are de a nu trece drept naiv. Această încăpăţânare este punctul principal de sprijin al reclamei; este laţul pe care contează. să-l întrebuinţeze reclamagiul. Şi-l întrebuinţează de minune. Omul presumţios nu crede în laudele pe care le aude despre cineva, dar în schimb are urechia deschisă la ori şi ce critică şi la ori şi ce calomnie. In publicul de sus prinde orice colomnie, cum în publicul de jos îi treci praful de zahăr drept o doctorie miraculoasă; iar celui de sus îi dăruim încrederea în ori şi ce doctorie din lume, cu cea mai mare uşurinţă. Sunt două mentalităţi îndreptate în direcţii opuse, dar deopotrivă de expuse înşelăciunii. Reclamagiul de profesiune cunoscându-le, profită de amândouă. Ba încă eroii reclamei merg cu reclama pe ambele fronturi: în publicul de jos ei se laudă direct, iar în publicul de sus gonesc concurenţa printr'o critică nimicitoare îndreptată în contra adversarilor.

Această mentalitate a publicului de sus explică şi tonul în care sunt scrise cele mai multe din publicaţiunile citite de acest public. Acei cari întrebuinţează presa periodică pentru re-

www.dacoromanica.ro

clama lor, nu se laudă direct, ci critică pe concurenți. Și critica aceasta este absolut nimicitoare. Concurentul nu are nici cinstea unui bandit, nici mintea unui copil, nici talentul unui ciobotar. Este un zero desăvârșit. Bine înțeles că și concurentul care este așă de nimicit, afirmă prin ziarele lui aceleași lucruri despre criticul său: acesta este un om fără cinste, fără minte și fără talent. Astfel mai toate, mai toate publicațiunile periodice, nu fac decât să comunice cititorilor lor opinia cea rea pe care o au, unii despre alții, oamenii politici și literații și oamenii de elită în genere. Intre toți câți își fac reclamă, comercianții singuri par a fi rămas astăzi cinstiți, căci ei se mărginesc a pune în vedere obiectele lor de comerț, fără a polemiză cu concurenții. A fost și la comercianți, se zice, o epocă de polemică, dar aceasta a încetat. Cum setea de reclamă a crescut, pe măsură ce publicul s'a arătat mai doritor de polemică, am ajuns în cele din urmă astăzi să avem în majoritatea organelor periodice, critică și calomnie, exclusiv. Sunt ziare chiar în cari singurele pagini tipărite cu intenții cinstite, sunt paginile rezervate anunțurilor comerciale...

Publicul de sus, care se pasionează după aceste critici și calomnii, persistă totuși a crede că nimeni nu cutează să-l ia drept naiv! Este și aceasta o încăpățânare, ca și oricare alta.

---

www.dacoromanica.ro

Biruința Adevărului

Ar mai fi încă multe de adăogat cu privire la vicleşugul minciunei. Dar din cele expuse până acì credem că l'am ilustrat îndestul, pentru a-l arătà că se găseşte la înălţimea pirateriei, a falşului şi a hoţiei de toate soiurile.

Acuma ne rămâne o întrebare de lămurit şi anume: dacă marea întindere pe care a luat-o meşteşugul minciunei periclitează, sau nu, însăşi arta convingerei după logica adevărului.

Răspundem: nu. Meşteşugul minciunei, care se practică astăzi, este un omagiu adus adevărului, întocmai cum ipocrizia este un omagiu adus virtuţii. Acela care minte după arta de a minţì, este mai puţin periculos decât acel ce minte din instinctul său natural.

Afirmaţia aceasta pare paradoxală, cu toate acestea este lesne de dovedit.

Minciuna, produsă după o *logică* a minciunei, este un monstru răutăcios, dar fără viaţă lungă,

www.dacoromanica.ro

căci logica după care ea a fost produsă este tocmai complicele care o denunță. Pe urmele unei minciuni produse la întâmplare, dintr'un motiv egoist, neprevăzut, este greu să te îndreptezi; ești ca pe o potecă plină de cotituri. Pe urmele unei minciuni produse însă după un plan sistematic, este tot ce poate fi mai ușor să te îndreptezi. Destul câteva puncte de orientare și drumul ei este indicat cu fir alb. Pe mincinosul *cu logică* îl înțelegi de sus până jos. Pe mincinosul *fără logică* mai greu.

Iată, spre pildă, două minciuni îndreptate în contra ta din partea a doi oameni cari îți vor deopotrivă rău! Dintre acești doi oameni însă unul este reclamagiu și celălalt mincinos pur și simplu. Minciuna reclamagiului este cu desăvârșire nimicitoare. După el ești un prost, ești un viclean, ești un vândut pe bani, ești capabil de toate crimele din lume! După mincinosul pur și simplu, din potrivă, n'ai nici un păcat, afară de unul sigur: i-ai furat punga cu bani. Care este mai periculos dintre ei doi? Evident, acesta din urmă. De minciuna acestuia nu poți scăpă fără să aduci deplină dovadă și încă și atunci tot are să mai rămână ceva ce nu se poate șterge după urma minciunii; pe când de minciuna reclamagiului habar n'ai. Cel mult, dacă ești un temperament nervos, vei răspunde cu aceleași minciuni, pentru ca să-ți urmezi sufletul; dar de dovezi n'ai nevoie!

www.dacoromanica.ro

Minciuna produsă cu logică se distruge ea singură. Ea este o corcitură eşită din minciună şi din adevăr şi de aceea nu are vieaţă. Progresul culturei îi restrânge hotarele, răspândind cunoştinţa legilor după care se face convingerea omenească. Minciuna care se îmbracă în haina adevărului este uşor de descoperit, şi de aceea este şi totdeauna biruită.

Minciuna nemeşteşugită, singură ea se opune cu succes adevărului.

N'am nevoie să ilustrez cu exemple luate din viaţa noastră socială, aceste consideraţiuni teoretice.

www.dacoromanica.ro

PSIHOLOGIA MARTORULUI

www.dacoromanica.ro

PSIHOLOGIA MARTORULUI

I

Afirmările făcute pe baza datelor memoriei, sânt departe de a corespunde exact realităţii. Acest adevăr bănuit de mult în viaţa practică, este astăzi cu suficienţă învederat prin cercetările ştiinţifice.

Memoria departe de a avea vre-o asemănare cu fixitatea pe care ne-o oferă placa fotografică, cu care mulţi o compară în mod greşit, oscilează între două stări, cari sânt pentru noţiunea fixităţii ca două negaţiuni: între uitare şi falsificare. Dacă se repetă mai des unele fapte în conştiinţa noastră, şi astfel ne obişnuim prea mult cu dânsele, — cum bunioară ne-am obişnuit cu regulele elementare de gramatică şi de aritmetică, cu mişcările ce trebuie să le facem pentru a umbla, ori pentru a scrie, etc., — atunci memoria departe de a ni le fixa mai precis, ea le împinge spre uitare. Faptul prea des

www.dacoromanica.ro

repetat nu mai interesează conștiința; el se repetă negreșit și pe viitor, dar într'un mod mecanic, inconștient. In memoria conștientă (singura care ne preocupă, căci păstrarea inconștientă este impropriu numită memorie) faptul nu mai revine decât rar, și atunci totdeauna ca un simptom al întreruperii vieții normale. Un fapt prea des repetat, cum știm cu toții, nu ne mai dă de gândit. Dar și celelalte fapte, cari n'au avut timpul să devină mecanice, nu se păstrează cu o ireproșabilă preciziune. Pentru ele memoria nu este un adăpost ci un nou câmp de viață, în care trebuie să lupte pentru ca să trăiască. Din această luptă cele mai multe ies transformate; unele își pierd chiar individualitatea. Puține, foarte puține, mai corespund realității, adică stării ce au avut-o altă dată în actualitatea lor. În memorie, marea majoritatea amintirilor se asociază, se combină, se contopesc unele cu altele; unele se întunecă pentru totdeauna, altele se încorporează celor de acelaș fel și formează împreună individualități nouă; puține numai rezistă curentului și își păstrează natura neatinsă.

De aceea în viața noastră practică noi am fi expuși la prea multe afirmări greșite, dacă am fi constrânși să ne bazăm exclusiv pe datele memoriei. Din fericire avem la îndemână numeroasele mijloace prin care în parte putem înlocui și în parte putem controla datele memoriei.

www.dacoromanica.ro

Aparatele de înregistrare, pe cari le aflăm în laboratoarele oamenilor de ştiinţă, sânt prin excelenţă mijloace cari operează o înlocuire.

Datele acestor aparate de înregistrare sânt în adevăr precize şi durabile. Ele sânt pentru toţi oamenii aceleaşi şi în orice moment pot servi ca bază sigură pentru raţionament. Nici un om de ştiinţă n'ar sta la îndoială să înlocuiască cu ele datele şovăitoare ale memoriei. Lor li se datorează în mare parte progresele ştiinţei de astăzi.

Dar aparatele de înregistrare nu sunt de natură a însoţi pe om în toate actele sale. Multe fapte se petrec în afară de sfera lor de aplicaţiune, şi prin urmare înregistrarea de multe ori este lăsată pe seama memoriei.

În aceste cazuri dacă nu putem înlocui putem însă controla datele memoriei. O mulţime de mijloace tehnice, pe cari ni le dă cultura societăţii în care trăim, ne pot servi pentru aceasta. În primul rând este scrisul. Notarea în scris a unui fapt ne salvează amintirea acestuia de transformările pe cari le poate aduce memoria mai târziu. Cu deosebire, dacă s'au luat toate măsurile pentru ca scrisul să redea exact faptul în cauză, nici o contestare nu mai este posibilă. La acest mijloc recurgem de obiceiu în zilele noastre. Şi recurgem aşa de mult, încât unii detractori ai civilizaţiunii de astăzi găsesc că lăţirea scrisului a adus o slăbire şi mai accentuată a memoriei omeneşti. Unde mai sânt tim-

www.dacoromanica.ro

purile, în care poeții, după exemplul lui Homer, recitau mii și zeci de mii de versuri pe din afară? Astăzi atâtea mii de versuri s'ar putea cel mult citi după carte!

Alături de aceste mijloace vizibile de control, mai sânt și altele de natură mai puțin vizibilă, dar tot așa de utile. Acestea sânt cunoștințele științifice propriu zise. Ele exercită un control neîntrerupt asupra datelor memoriei noastre. Prin mijlocirea lor înlăturăm falsificările neverosimile; verificăm și stabilim amintirile denaturate; întărim pe cele conforme realității. Cunoștințele științifice sânt înregistrarea exactă a unor fapte probabile, în mijlocul cărora a trebuit să se petreacă și faptul care ne interesează direct. De multe ori ele constituesc singura resursă ce ne este dată pentru a recunoaște afirmările ce corespund realității.

În limbagiul uzual acest mijloc de control poartă numele de expertiză. Și iarăși în limbagiul uzual avem diferite feluri de expertize după cunoștințele ce sânt aplicate. Avem expertiza medicului, a chimistului, a inginerului, a caligrafului, a silvicultorului, etc., adică avem expertiza denumită după specialitatea omului chemat să o exercite.

Există și o expertiză a psihologului? De fapt în viața practică mai nici odată nu auzim ca specialistul în știința sufletului să fie chemat a controla veracitatea unei afirmări. De drept el ar trebui însă să fie cel mai des chemat. Căci

www.dacoromanica.ro

nici o ştiinţă nu are o mai de aproape legătură cu interpretarea exactă a celor ce se afirmă despre un fapt, cum o are psihologia. Această ştiinţă se ocupă între altele tocmai cu legile memoriei, adică cu legile de asociare şi contopire a stărilor de conştiinţă, legi cari explică însuşi fenomenul care produce falsificarea amintirilor. Nimeni altul mai bine ca psihologul nu este în măsură să aleagă adevărul de eroare. El ar trebuì să fie nelipsit de lângă acel ţinut să judece o afirmare. Mai mult încă, acel ţinut să judece o afirmare trebuie el însuşi să fie în parte psiholog. Atât îi este de necesară ştiinţa sufletului.

Acei ţinuţi să judece o afirmare, şi de a cărora judecată se leagă consecinţe importante, sânt în primul rând magistraţii, şi în genere jurisconsulţii. Pentru aceştia cunoştinţele psihologice sânt indispensabile.

Magistraţii au în exerciţiul profesiunii lor, ca prima sarcină, să stabilească faptele dela care decurge conflictul juridic. Aplicarea legii vine numai în urmă, după ce cestiunea de fapt este rezolvată. Şi pentru stabilirea faptelor, ei sânt nevoiţi să se sprijine foarte adese ori pe afirmaţiunile martorilor. Chiar în unele cazuri, — cu deosebire în materie penală, — numai pe aceste afirmaţiuni. Şi cum se prezintă oare afirmaţiunile martorilor, în practică? De cele mai multe

www.dacoromanica.ro

ori, pline de erori şi contradicţiuni. Pe baza lor totuşi, magistratul este dator să-şi formeze o convingere, să explice legea şi să pronunţe o sentinţă. Fericit acela care în asemeni condiţiuni a pronunţat sentinţa fără să aibă sufletul pe jumătate cuprins de îndoială! Probabil că numai greutatea datoriei izbăveşte pe mulţi de frica unei remuşcări.

În toate aceste cazuri însă, cea mai bună călăuză pe care magistratul ar trebuì să o urmeze, ar fi ştiinţa psihologiei. Erorile şi contradicţiunile, cari se găsesc în spusele martorilor, sânt, înainte de orice, manifestări ale unui suflet omenesc. Dacă există o ştiinţă a sufletului, această ştiinţă trebuie să explice şi acest fel de manifestări. Geneza erorilor şi a contradicţiunilor urmează unor legi neschimbătoare şi acel ce cunoaşte aceste legi devine capabil să vadă mai clar în complexul realităţii. Psihologia înarmează pe magistrat cu o metodă exactă de cercetare, după urma căreia el nu poate avea decât profit.

Această aplicare a psihologiei în practica profesională a magistratului şi în genere a omului de legi, este aşa de firească, încât pare ciudat că în viaţa practică lucrurile se petrec altmintreli de cum le indică raţiunea. În viaţa practică juristul, de cele mai deseori, se crede dispensat de a se ocupa de ştiinţa sufletului. Calitatea de psiholog nu este cerută nicăeri în mod

www.dacoromanica.ro

oficial. Când ea se întâmplă să fie alipită la aceea de jurist, aceasta este o raritate.

Dar această stare de lucruri îşi are o explicare, care din nenorocire nu este în favorul psihologiei.

Înstrăinarea juristului de ştiinţa sufletului datează de curând. Pe vremea unui Jeremy Bentham (1748 — 1832) ea nu era aşa de accentuată. Dovadă avem *Tratatul asupra probelor judiciare* 1) al acestuia, în care se găsesc cunoştinţe psihologice de o valoare încă neîntrecută. Înstrăinarea juristului de psihologie s'a accentuat mai în urmă, către jumătatea secolului al XIX-lea, din cauza direcţiunii greşite în care a intrat însăşi psihologia. Din ştiinţă experimentală şi de observaţiune, cum începuse a se acredita pe timpul lui Bentham, ea ajunse să fie mai în urmă o auxiliară a speculaţiunilor filosofice şi metafizice. Intrată pe această cale, psihologia încetă de a fi utilă juristului. De acî înstrăinarea acestuia de dânsa. Şi cu drept cuvânt ultimele decenii însă psihologia a intrat într'o nouă eră. Observaţiunea şi experienţa au devenit din nou metodele sale de cercetare. Utilitate ei pentru jurist este din ce în ce mai învederată şi mai netăgăduită. O apropiere se

1) J. Bentham, Traité des preuves judiciaires, 2 vol. Paris, 3-me edit. Trad. Dumont.

www.dacoromanica.ro

impune dar din nou. Ea este deja începută, şi ne facem o datorie să atragem atenţia juriştilor noştri asupra ei. Există în bibliografia psihologică din timpul din urmă o serie întreagă de publicaţiuni, ce se ocupă direct de unele probleme cari interesează pe orice jurist şi în special pe magistrat. Psihologia afirmărilor bazate pe datele memoriei, atât de necesară magistratului în materie penală, formează chiar programul unei reviste scrisă în limba germană sub titlul: *Beiträge zur Psychologie der Aussage*, şi care apare de vre-o trei ani sub direcţiunea lui William Stern 2).

Studiul de faţă este în mare parte, bazat pe materialul cuprins în această revistă. Am fi mulţumiţi dacă el ar contribui cu ceva la realizarea scopului indicat mai sus, şi anume: apropierea omului de legi de ştiinţa psihologiei.

II

Între martorii falsi, o primă categorie o formează aceia cari falsifică realitatea în mod inconştient, rătăciţi fiind de o iluzie normală a memoriei lor. Cauzele cari conduc la falsificarea

2) Beiträge zur Psychologie der Aussage, mit besonderer Berücksichtigung von Problemen der Rechtspflege Pädagogik, Psychiatrie und Geschichtsforschung, herausgegeben von L. William Stern, apar la Leipzig, în Editura J. A. Barth.

www.dacoromanica.ro

de bună credință, sânt datorite în prima linie inperfecțiunii simțurilor.

Nu toți oamenii aud și văd în acelaș grad de bine, sânt mulți cu simțurile defectuoase. De defectele percepțiunii simțurilor se leagă reprezentările cari rămân în memorie, și martorul pe baza lor falsifică în mod inconștient. Lipsa de preciziune a simțurilor îl conduce la o slăbire a controlului asupra reprezentărilor memorizate, și de acî la afirmațiuni mincinoase. Unii martori n'au simțurile defectuoase, dar le au needucate. Nu știu aprecia bine distanțele în spațiu și duratele în timp. Un fapt care se petrece la o sută de metri depărtare, el îl apreciază la o mie, și durata lui dela câteva minute o ridică la ceasuri întregi. Asemenea erori sânt așa de obișnuite, încât de cele mai multe ori magistratul evită să le dea ocazia să se producă. Sânt însă cazuri când aprecierea timpului și spațiului joacă un rol important în reconstituirea faptului. În asemenea cazuri cum trebue dânsul să procedă? Sfatul psihologiei este ca magistratul să procedă imediat la o experimentare asupra martorului.

A afirmat un martor că a fost de față la o scenă care s'a petrecut la zece metri de dânsul, judecătorul să-l invite a arăta din nou distanța de zece metri. Tot așa și cu durata de otmp. Martorul să reproducă din nou aprecierea de făcuse întâi din memorie.

www.dacoromanica.ro

Acelaş sfat îl dă psihologia şi pentru controlul oricărei depoziţii care se fundează pe datele simţurilor. Afirmă, bunioară, un martor a fi văzut pe o persoană. — să presupunem inculpată de un delict, — cu vestmântul cenuşiu, iar cravata roşie, etc., judecătorul nu trebue să se mulţumească cu simpla lui afirmare, ci să invite pe martor a alege, între diferitele obiecte colorate şi preparate anume spre acest scop, obiectul acela care se potriveşte cu coloarea indicată de dânsul. Afirmă martorul că a văzut figura inculpatului, atunci judecătorul să-l confrunteze nu în parte cu persoana inculpatului, ci cu trei-patru persoane, printre care se găseşte şi inculpatul, şi dintre acestea toate să aibă dânsul să aleagă. S'a întâmplat adeseori să se constate imperfecţiuni de memorie în aşa grad, că martorul care pretinsese a fi recunoscut pe inculpat când fusese confruntat numai cu aceasta singur, l-a confundat apoi cu altul de îndată ce avea să aleagă între mai mulţi. Cu datele celorlalte simţuri de asemenea. Pretinde un martor că recunoaşte vocea unei persoane, ori că a auzit cuvintele sale dela o anumită distanţă, judecătorul să refacă din nou fenomenul afirmat. Atunci se va convinge că nu există limită la exagerările martorilor. Au fost dintre aceştia unii cari au pretins a fi auzit cu claritate fraze întregi dela o distanţă enormă; iar alţii că au recunoscut vocea incul-

www.dacoromanica.ro

patului, deşi de fapt erau separaţi de dânsul prin ziduri şi coridoare. Nici odată, când va avea de a face cu asemenea depoziţiuni, judecătorul să nu renunţe la acest mijioc simplu de experimentare.

O altă cauză de falsificare rezidă în lipsa de cultură a martorului.

Fiecare om asociază şi prin aceasta organizează stările sale de conştiinţă. Organizarea se face după un plan, în construirea căruia rolul principal îl joacă tendinţa inerentă pe care o are raţiunea omenească de a-şi motiva acţiunile. Această tendinţă duce prin continuul său exerciţiu la principiul cauzalităţii, pe baza căruia omul cult îşi dă seama de rostul naturei. Când principiul cauzalităţii e bine definit, priveliştea fenomenelor naturei apare omului cult ca o înlănţuire regulată de cauze şi efecte, în care nu are amestec nici hazardul, nici mâna unei fiinţe supranaturale.

Dar această înţelegere ştiinţifică e departe de a se fi făcut în toate capetele. Omul incult se mulţumeşte cu o înţelegere mai potrivită subiectivităţii sale. El dă principiului cauzalităţii un caracter antropomorfic, şi pe baza lui dobândeşte o înţelegere falsă despre natură. Acest principiu rău definit, cu caracter antropomorfic, falsifică mai ales datele memoriei sale. Din această cauză, câte adaosuri şi complectări venite din imaginaţie la martorul incult! Câte

www.dacoromanica.ro

intervertiri nelogice în expunerea faptelor! Câte afirmaţiuni lipsite de orice temeiu!

Faţă cu martorul incult, judecătorul găseşte în psihologie o mulţime de sfaturi preţioase. Psihologia de astăzi descrie cu multă preciziune dispoziţiunile acestui tip sufletesc. Cu deosebire, prin studiul ei, judecătorul este făcut atent asupra inegalităţii pe care o oferă mintea omului incult sub raportul felurimei stărilor de conştiinţă. Între altele el află, că paralel cu deosebirea dintre stările ce se exprimă prin substantive, stările ce se exprimă prin adjective şi stările ce se exprimă prin verbe,—mintea omului incult introduce o gradaţiune, care merge dela o mai mare preciziune spre o mai mică preciziune. Verbul ce-l întrebuinţează martorul incult nu corespunde în aceeaşi măsură acţiunii la care el a asistat şi pe care vrea să o exprime, precum corespunde obiectului concret şi văzut substantivul. Asocierea între cuvânt şi înţeles este mai sigură şi mai lesnicioasă când se produce între substantiv şi obiect, decât între verb şi acţiune. Potrivit acestei gradaţiuni trebue dar să-şi gradeze şi judecătorul încrederea sa în depoziţia martorului. Elementele din vocabularul acestuia să-i fixeze atenţiunea. Să primească vorbele lui numai cu multă precauţiune, căci cele mai multe sânt cu totul nepotrivite înţelesului. Să ia drept mai sigure afirmaţiunile ce se raportă la substanţa concretă

www.dacoromanica.ro

a obiectelor, căci aceasta este mai definită şi deci mai uşor de reţinut. Acţiunile sânt mai complexe; ele presupun o dependenţă cauzală, pe care nu ori şi ce inteligenţă o poate prinde şi reţine.

Dar nu numai mintea omului incult este afectată de o asemenea inegalitate a înţelegerii. Aceiaş inegalitate o găsim, din alt punct de vedere, şi în mintea omului cult. Mărturia acestuia nu este de o potrivă de sigură în toate elementele sale. Psihologia ne arată că memoria fiecărui om se desvoltă într'un mod unilateral. Unul reţine mai uşor imaginele vizuale, pe când altul pe cele auditive. Afirmaţiunile celui dintâiu, întrucât se raportă la lucruri văzute, sânt mai sigure decât afirmaţiunile celui de al doilea. Se raportă însă afirmaţiunile lui la lucruri auzite, atunci sânt mai sigure afirmaţiunile celui de al doilea. Inegalitatea se stabileşte apoi paralel cu ocupaţiunea fiecăruia. Fiecare martor de bună credinţă este mai veridic în afirmarea lucrurilor ce intră în cercul meseriei sale. Fiecare vede mai clar aceea ce-l procupă mai des. Toate aceste inegalităţi, pe cari le prezintă dezvoltarea memoriei şi a inteligenţii, sânt pe larg studiate de psihologie. Judecătorul care va face apel la această ştiinţă, va dobândi de sigur, dacă nu un adevărat *testimoniometru,* cel puţin însă un un criteriu pe care îl va aplica cu mult folos cursul carierii sale.

www.dacoromanica.ro

III

O cauză mai importantă care contribue la falsificarea depoziţiunii martorului de bună credinţă, stă în modalitatea exprimării.

Nu orice martor ştie să exprime aceea ce are în memorie; mai bine zis, nu orice martor ştie să se exprime în felul cum cere acel ce ascultă. Martorul incult este stăpânit de asocierile produse între stările sale de conştiinţă. Mintea sa este până la un punct pasivă. Ea a înregistrat impresiunile în şirul în care ele s'au produs; le-a asociat şi le păstrează tot astfel. Când este să le exprime, el nu poate să le dispue după un plan nou, nu poate trece peste unele mai secundare pentru a veni la altele mai principale; putinţa de alegere nu-i este dată. Martorul incult trebue să se exprime cu aceeaş pasivitate cu care au fost înregistrate şi impresiunile. Unele după altele vor veni să se succeadă, aşa după cum s'au produs şi au fost legate prin comunitate de timp şi de spaţiu. Acel ce ascultă trebue să se supună acestei necesităţi psihologice. El trebue să aştepte până se desfăşoară de sine şi pe rând impresiunile ce au fost reţinute pasiv de memoria povestitorului. Nu va trebui nici odată să intervină cu întrebări, căci întrebările silesc pe martorul incult să se abată. dela drumul mintal cunoscut lui şi prin aceasta să se rătăcească. Cu cât este lăsat mai liber, mai nesilit, cu atât martorul este mai în măsură să reproducă exact aceea ce ştie. Cu cât întrebă-

www.dacoromanica.ro

rile se grămădesc, cu atât sorții de falsificare sporesc. Ca ilustrare, fie-ne permis a aduce un caz petrecut acum de curând înaintea unui judecător de pace din București. Este cazul unui sătean adus ca martor într'un proces corecțional. Judecătorul, după îndeplinirea formalităților obișnuite, invită pe martor să spuie ce știe. Săteanul începe: „Mă găseam tocmai la vorbă cu moș Dincă, prietenul meu. Moș Dincă spunea că de lungă vreme nu mai văzuse așa secetă. Că Stan a lui Badilă, om umblat prin multe țări, îi istorisise lui că dacă are să mai țină seceta așa, atunci are să cadă peste locuri un fel de ploaie de nisip cald, cum a mai văzut el dincolo peste Belgrad." — Dar bine omule, întrerupe judecătorul, lasă istorisirea lui moș Dincă și spune ce știi despre bătaia ce a suferit Marița lui Gheorghe dela ginere-său Petre. „Moș Dincă, reîncepu martorul după câteva momente de ezitare, îmi zise: haide la cârciumă să auzi tu singur ce istorisește Stan a lui Badilă. Eu îi răspund lui moș Dincă: N'am timp acum, moș Dincă, dar te cred. Iată sânt și eu aproape cincizeci de ani și așa secetă n'am mai văzut."—Dar lasă seceta, omule, căci n'avem nici noi timp de pierdut, întrerupse din nou Judecătorul, și ca să sfârșim mai repede răspunde la întrebările mele: Ai auzit pe inculpat lăudându-se la cârciumă că are să bată pe Marița lui Gheorghe? "Petre a fost împreună cu moș Dincă, reîn-

www.dacoromanica.ro

cepu martorul rău dispus, şi el a auzit cum istorisia Stan a lui Badilă, că dacă mai ţine seceta, are să cadă peste ţară o ploaie de nisip cald„. Judecătorul devine nerăbdător:—Iar Stan a lui Badilă şi ploaia de nisip cald? Ascultămă, creştine, şi răspunde-mi scurt la ce te întreb: Ai fost de faţă la bătaie?

Martorul pleacă capul în semn de afirmare. „Ai văzut pe Petre rupând din gard lemnul acesta, pe care îl vezi aci pe masă?“ Din nou aceeaş mişcare de cap din partea martorului. „Bine. Acum nu-ţi aduci aminte să fi auzit pe Petre în cârciumă lăudându-se, că din mâinele lui n'are să scape Mariţa?“ Martorul continuă a fi afirmativ la aceasta şi la multe altè întrebări. „Ei acum, întreabă judecătorul, mulţumit că a scos-o la un sfârşit cu martorul, să ne spui ce cuvinte ai auzit că le zicea Mariţa în timpul cât era bătută de Petre?“ Martorul priveşte pe judecător cu mirare. Judecătorul însă insistă şi repetă întrebarea: „Ce cuvinte a zis Mariţa în timpul cât era bătută de Petre?“ Martorul ezită iarăşi, apoi după un oftat lung răspunde: „Apoi, Domnule Judecător, cine să audă ce zicea Mariţa? Mariţa se suise în văzduh!“ — Judecătorul crezu un moment că nu auzise bine: „Unde se suise Mariţa?“—„În văzduh, să desfacă norii şi să aducă ploae de nisip cald!“ — „Aiurezi creştine? Ţi-a intrat în cap ploaea de nisip cald, şi acum nu poţi deschide

www.dacoromanica.ro

gura fără a ne pomeni de dânsa. Să te duci la doctor că poate ajungi rău!" Şi judecătorul nu mai continuă interogatorul. Depoziţiunea luată fu considerată ca neavenită, deşi săteanul în cestiune fusese unicul martor care văzuse cum faptul se petrecuse. Procesul se judecă pe baza altor depoziţiuni, făcute din nenorocire de martori cari nu fuseseră ei înşişi de faţă la cele petrecute, ci auziseră dela alţii, şi în primul rând, dela săteanul cu „văzduhul".

Târziu, şi numai prin întâmplare, ajunse să-şi explice judecătorul depoziţia săteanului. De fapt explicarea era foarte simplă. Stan a lui Bădilă istorisise în adevăr despre ploaea de nisip cald. El mai istorisise şi despre cauzele miraculoase cari aduc asemenea catastrofe. Între aceste cauze găsea el că sânt şi spiritele necurate ale unor femei bătrâne. Femeea Mariţa a lui Gheorghe suferea de boala epilepsiei. Tot satul şi mai ales Petre, ginerile Mariţei, ştia de această boală. Repede se stabilì atunci credinţa că ploaea cea de nisip cald va fi odată adusă de spiritul necurat al acestei femei. Petre surprinzând-o într'un moment de spasmuri epileptice, pe care el le interpreta ca o luptă cu Necuratul, a lovit-o, spre a o readuce la spiritul cel bun. Afirmaţia martorului despre ridicarea sufletului Mariţei în văzduh, se întemeia pe faptul că dânsul constatase la Mariţa lipsuri de memorie, aceea ce se întâmplă foarte des în cazurile de epilepsie.

www.dacoromanica.ro

Toate îşi aveau astfel explicarea lor naturală.

Dacă judecătorul ar fi lăsat pe martor să istorisească, fără trunchiare, tot ce văzuse el, adevărul eşia la lumină dela început. Martorul ar fi lăsat ca impresiunile sale să se desfăşure în modul cum au fost prinse. Una după alta verigele acestei întâmplări s'ar fi legat în şirul în care ele erau legate şi pentru martor, iar judecătorul ar fi avut să aleagă elementele verosimile din cele neverosimile: operaţie care nu era de loc grea în cazul de faţă. Dar judecătorul n'a avut această răbdare. El a dorit ca alegerea să i-o facă însuşi martorul. Rezultatul a fost falsificarea unei bune depoziţiuni, şi prin urmare şi o sentinţă nedreptată.

Câţi judecători nu comit aceeaşi greşală! Mai totdeauna interogatorul martorului se face după acelaş tipar, fără a se ţine seamă de gradul de cultură a celui care este ţinut să răspundă. Martorul incult, a cărui inteligenţă este dominată de idei strâns asociate şi greu de dirijat, este ţinut să răspundă la întrebări capricioase, al căror rost numai întrebătorul îl ştie. În loc de a lăsa ca impresiunile să se exprime în ordinea în care au fost culese de martor, se cere acestuia intervertirea totală a ordinei lor, se cere alegere şi judecată.

De aceea, ziceam mai sus, că una din principalele cauze de falsificare este modalitatea exprimării. Omul cult poate să-şi dirijeze mai uşor

www.dacoromanica.ro

cuvintele prin care se exprimă, fiindcă el dirijează uşor şi înţelesul acestor cuvinte. Afirmaţiunile lui să referă la stări de conştiinţă apercepute voluntar. Omul incult nu poate să-şi dirijeze cuvintele cu care se exprimă, fiindcă nu-şi poate dirija nici ideile dela care acestea pornesc. Apercepţiunea lui este mai mult pasivă. Un judecător care cunoaşte această diferenţă, va lăsa pe martorul incult să se exprime în voea lui, fără a-l obosi cu multe întrebări, şi fără să-l oblige a răspunde alegând lucrurile mai importante, fiindcă de multe ori martorul nu este în măsură să facă o aşa alegere. Numai omul cult, cu o serioasă instrucţie ştiinţifică, poate să-şi stăpânească asociarea stărilor de conştiinţă în aşa măsură, încât să răspundă precis şi concis la întrebările ce i se vor pune.

Psihologia, când va fi ascultată, va aduce în această privinţă o bună reformă în practica judecătorească. Pe viitor libertatea judecătorului de a pune întrebări va trebui foarte mult restrânsă. În schimb, libertatea martorului de a vorbi deschis tot ce are pe suflet va trebui cu multă lărgită. Aceasta cu deosebire când martorul este o persoană incultă.

IV

O altă categorie de martori falsi sânt martorii sugestibili. Copiii, mai ales, intră cu toţii în această categorie.

www.dacoromanica.ro

Ori şi ce om de altfel poate fi sugestionat. Psihologii şi medicii au dovedit acest fapt cu prisosinţă.

O imagină, ori o ideie, introdusă în creierul cui-va, tinde să se exteriorizeze în manifestările acestuia. Cu cât creierul este mai nedesvoltat, sau mai slăbit prin o boală nervoasă, cu atât şi exteriorisarea se face mai uşor. Copiii şi persoanele încrezătoare, cele bolnave de histerie, în primul rând, nu opun sugestiunilor decât o foarte slabă rezistenţă. Ori şi ce li se spune este crezut şi afirmat, chiar când afirmarea ar aduce un rău aceluia care o face. Sugestiunea este mai tare decât chiar interesul propriu.

Profesorul din Nancy, Liégeois, căruia îi datorim multe cunoştinţe asupra sugestiunii, istoriseşte următorul caz:

O tânără femeie este adusă în Noemvrie 1868 înaintea tribunalului corecţional din Vic, sub inculparea de a fi suprimat copilul pe care îl născuse de curând. Moaşa afirmase că naşterea avusese loc. Acuzata la început tăgăduì; dar în urmă, la întrebarea pe care i-o puse comisarul de poliţie, dacă n'a aruncat copilul în jgheabul de unde mănâncă porcii, a răspuns, după multe ezitări, că da. La judecătorul de instrucţie, moaşa a explicat că ea a fost aceea care a avut mai întâi ideia aruncării copilului în jgheabul porcilor şi că inculpata la început a ezitat, dar în urmă a spus că moaşa a ghicit bine. Incul-

www.dacoromanica.ro

pata întrebată a doua oară de judecător, a reînoit afirmaţiunile sale, precizându-le încă: „Am luat copilul, şi după ce am deschis poarta dela coteţul porcilor l-am aruncat în jgheab. Nu l-am auzit ţipând, şi nici nu l-am văzut mişcând". Medicul plăşii din Dreuze, în expertiza sa conchise de asemenea că naşterea a avut loc. Inculpata fu condamnată. Puţin după aceea însă prezentându-se să-şi facă pedeapsa, se observă că ea se găsea însărcinată. La 25 Decemvrie 1868 ea născut o copilă bine constituită şi la termen. Bine înţeles sentinţa de condamnare fu reformată.

Întrebată apoi asupra depoziţiunii sale false, tânăra femeie declară că părinţii şi moaşa au stat de capul ei să spună tot adevărul ameninţând-o că dacă nu va spune ce a făcut cu copilul născut, are să fie condamnată la 20 de ani muncă silnică. Această ameninţare, întărită probabil şi printr'o halucinaţiune retroactivă, determină pe tânăra femeie să facă depoziţia falsă prin care ea se acuză singură (1).

Şi cazurile acestea sânt foarte numeroase în literatura medicală.

Într'un articol al d-rului Motet, găsim un altul tipic privitor la sugestibilitatea copiilor.

Un comerciant de vază este adus la jude-

(1) Dr. Bernheim : Hypnotisme, suggestion, psychothérapie, 2 Edit, Paris 1903,

www.dacoromanica.ro

cătorul de instrucție sub inculparea de a fi atentat la pudoarea unui copil de 10 ani. El protestează cu indignare și arată cu deamănuntul cum a întrebuințat timpul și anume orele în care se petrecuse presupusul fapt de care era acuzat. Nevinovăția lui nu întârzie să se dovedească.

Iată acum însă cum această fabulă luase naștere. Un copil de 10 ani se reîntorsese acasă cu mult mai târziu de cât obișnuia el să se reîntoarcă dela școală în celelalte zile. La sosire, mama lui neliniștită îl întrebă de unde vine. Copilul se încurcă în răspuns. Mama îl întrebă cu mai multă înverșunare. Ea își închipuì că copilul său a putut fi victima unui atentat la pudoare, și odată plecată pe acest drum, începu să întrebe și să-i sugereze copilului răspunsurile care să întărească această bănuială. Când tatăl veni acasă, nu mai fu lăsat copilul să istorisească, ci mama însăși istorisì fabula pe care o inventase singură. Copilul o auzì, și o învățâ pe din afară. Când fu întrebat asupra locului unde se săvârșise atentatul, el arătă la întâmplare casa comerciantului în chestiune. Fabula fu crezută de părinți, până ce fură cunoscute mai târziu adevăratele motive care făcuseră pe copil să întârzie în ziua aceea. Copilul întârziase atras de compania conșcolarilor săi (1)

Și cazurile acestea sânt foarte numeroase.

(1) „Revue de l'hypnotisme". 1887,

www.dacoromanica.ro

Ele impun o normă şi anume: Judecătorul trebue să ţină totdeauna seamă de posibilitatea unor asemeni sugestiuni. În special el să nu ia nici odată depoziţiunile copiilor drept o bază solidă.

În genere, sugestiunile sânt greu de dovedit. Acel ce vrea să descopere adevărul care se ascunde sub ele, trebuie să aibă, pe lângă cunoştinţa de psihologie, şi mult tact. O reţetă sigură de cum trebue procedat în toate cazurile, de sigur că nu se poate da.

Există însă unele cazuri, în care sugestiunea este provocată de însăşi acela care pune întrebările, adecă de judecător; şi în aceste cazuri ar fi de dorit ca o reformă să se introducă după sfatul psihologiei. Aceste sânt cazurile în care martorul, lesne încrezător şi timid, se lasă a fi cu desăvârşire târît în spre afirmările pe care judecătorul le doreşte. Negreşit că judecătorul nu vrea de bună voe să inducă pe martor în eroare. Inducerea se face pe nesimţite şi în contra voinţei lui. Şi iată în ce fel. Judecătorul îşi formează o anumită opinie pe baza câtorva informaţiuni, sau din depoziţiunile câtorva martori. Această opinie nu este încă destul de bine stabilită în convingerea lui. În jurul ei se grupează mai multe ipoteze cari apasă asupra conştiinţei judecătorului. Judecătorul ar dorî mai multă lumină. Lumina întârzie însă să se producă. Nesiguranţa din sufletul judecătorului este

www.dacoromanica.ro

însoțită de un sentiment de jenă și de neplăcere. Razele adevărului devin pentru el din ce în ce mai dorite. O licărire falsă e luată din întâmlare drept una din aceste raze. Atunci sugestionarea inconștientă începe. Martorul timid, sau intimidat de autoritatea judecătorului, răspunde cum crede că ar fi pe placul acestuia. O ipoteză începe să devină probabilă. Judecătorul înmulțește întrebările pentru a o susține. Martorul se lasă a fi târât pe panta acestei probabilități. Sentimentul de jenă, care împovăra până acì sufletul judecătorului, începe să se ridice și să facă loc sentimentului contrar. Judecătorul devine încetul cu încetul radios de buna idee ce a avut și pe care o vede întărită de afirmările martorului. Martorul devine încetul cu încetul docil și ajunge cu desăvârșire sub dominațiunea judecătorului. Ipoteza probabilă se transformă în certitudine pentru judecător. Martorul, abdicând cu desăvârșire la judecata sa proprie, răspunde cum i se cere. Judecătorul crede că se află pe urmele adevărului, când în realitate el nu face decât să se asculte pe sine. Martorul e mulțumit că a adus un serviciu. Și acest joc, din nenorocire, se termină mai adeseori printr'o sentință nedreaptă.

Pentru a evita falsul din asemenea cazuri, ar fi de dorit să se admită în practica judecătorească următorul mod de procedare: Întrebările, cari sânt puse martorului, să nu trădeze prin

www.dacoromanica.ro

nimic opinia judecătorului. Sub nici un motiv, mai ales, să nu se indice martorului răspunsul ce se aşteaptă dela el. Şi pentruca aceasta să se poată ori când controla, ar trebui să se ia obiceiul de a scrì întotdeauna de către grefier, dimpreună cu răspunsurile date de martor, şi întrebările puse de judecător. Astfel se va vedea mai uşor dacă este sau nu între ele o legătură de sugestiune. Încă mai mult. Ar trebuì să se ia obiceiul ca pe viitor grefierul să nu reducă nimic din conţinutul întrebărilor şi răspunsurilor, ci el să le reproducă întocmai cum au fost rostite; cu un cuvânt, să le stenografieze. Atunci judecătorul, în momentele sale de reculegere, recitindu-le, va putea mai uşor să-şi dea seamă dacă s'a făcut sau nu vinovat de practica sugestiunei. Şi dacă judecătorul însăşi, acel care a luat depoziţiunea martorului, nu-şi va da seama, este mai posibil ca prin acest mijloc să-şi dea seama un altul. Justiţia în ori ce caz nu va avea decât să câştige din introducerea obiceiului de a se stenografia de către grefier întreaga depoziţiune. Vom avea de altminteri ocaziunea să revenim şi mai jos asupra utilităţii ce ar avea-o stenografia în practica judecătorească.

V

Între martori falsi, dar tot de bună credinţă, o ultimă categorie o formează martorii atinşi de

www.dacoromanica.ro

vre-una din boalele sistemului nervos, care fac cu neputință funcționarea normală a memoriei.

Dar asupra acestei categorii nu insistăm prea mult. Judecătorul, în cazurile în care se presintă asemenea martori, are îndatorirea să provoace o expertiză a medicului specialist. Certificatul eliberat de acesta îi va da măsura în care poate utilisa o mărturie venită din partea unui bolnav. Cunoștințele de psihologie, pentru aceste cazuri speciale, trebuesc dar complectate. Totuși, cu desăvârșire inutile, ele nu sânt nici acî. Un judecător cunoscător în ale psihologiei, are, întâi avantagiul să distingă mai cu ușurință cazurile cu adevărat patologice; căci de multe ori aceste sânt greu de recunoscut. Bolnavii de isterie, bunioară, se înfățișează, în aparență, în condițiunile oamenilor normali, și numai un ochiu atent îi poate recunoaște. Psihologia pregătește destul de suficient această atențiune necesară. Cu ajutorul ei judecătorul, în cazurile dificile, știe când să facă apel la luminile medicului specialist. Apoi un al doilea avantagiu, și nu mai puțin însemnat, este că psihologia dă judecătorului cunoștințele necesare pentru a înțelege și a utiliza mai bine certificatul eliberat de specialist. In acest certificat câte odată nu se spune nimic hotărâtor asupra gradului de veracitate pe care îl au toate afirmațiunile făcute de bolnav asupra unei anumit fapt; odată diagnosticul medical stabilit, rămâne ca judecătorul

www.dacoromanica.ro

să primească sau să respingă parte din afirmațiunile făcute de bolnav. Sânt unele boale ale sistemului nervos care ating de preferință numai câte o funcțiune intelectuală și lasă pe celelalte intacte. Așa histeria pe care o citarăm mai sus, atinge cu preferință funcțiunea memoriei ca reproducere, dar lasă mai mult sau mai puțin intactă funcțiunea percepțiunii. Paranoia cronică, din potrivă, atinge însăși funcțiunea de percepțiune. Paraliza de origină sifilitică, aduce slăbirea totală a memoriei, fără însă să provoace halucinațiuni; pe când paralisia de origină alcoolică aduce dinpreună cu slăbirea memoriei și halucinațiuni. Epilepsia este însoțită de turburări de memorie parțiale și capricioase; senilitatea însă este urmată de o degenerare sistematizată (1).

În toate aceste cazuri se impune negreșit ca judecătorul să procedeze cu multă circumspecțiune, și pe cât este posibil să nu-și bazeze nici odată convingerea în mod exclusiv pe afirmările unui bolnav. Dar sânt împrejurări totuși în care adevărul câștigă prin utilizarea lor parțială. Uneori chiar se întâmplă ca ele să fie unicele care se presintă. Atunci fără voie ele se impun conștiinței judecătorului și judecătorul este dator să le cumpănească, și să aleagă din ele aceea ce-i

(1) Dr. A. Cramer, Ueber die Zeugnisfähigkeit bei Geisteskrankheit und bei Grenzzuständen (Beiträge der psychologie der Aussage. Heft II).

www.dacoromanica.ro

pare verosimil. Alegerea este însă oarbă, dacă nu este susținută de cunoștințe științifice.

Așa, dacă ne-am închipuì că se presintă cazul unui martor atins de degenerescență senilă. Veracitatea afirmărilor pe care le face acest martor sânt totdeauna de o valoare cu totul inegală, și judecătorul care nu cunoaște legea după care se gradează această valoare, se găsește în fața unei dificultăți de neînvins. Asupra evenimentelor celor mai recente, martorul nu știe răspunde sau răspunde fals; din contră, întrebat asupra evenimentelor, din trecut, și încă dintr'un trecut îndepărtat, martorul răspunde cu preciziune, și face impresia de a spune adevărul. Judecătorul care nu cunoaște legile psihologiei, găsește faptul paradoxal și se crede înaintea unui martor neutilisabil. Judecătorul, cunoscător de legile psihologiei, găsește însă că faptul este foarte natural, și în consecință prețuește afirmările martorului. Se știe, în adevăr, din psihologie, că degenerescența memorii din cauză de senilitate, presintă un caracter tipic: ea începe mai întâi cu faptele recente și pe urmă se întinde treptat asupra celor trecute. Un bătrân, cu memoria slabă, nu-și reamintește de ziua de ieri, dar reproduce cu fidelitate zilele sale din tinerețe. Deci chemat ca martor, el va fi un martor utilisabil pentru dovedirea faptelor petrecute mai de mult. Judecătorul care știe aceasta, nici nu se codește de a-l utilisa.

Acest exemplu ni se pare destul de suficient pentru a îndreptăți reînoirea și la sfârșitul a-

www.dacoromanica.ro

cestui paragraf, a invitațiunei ce am repetat-o de atâtea ori mai sus. *Coeterum censeo*... pregătirea psihologică a magistratului este, de o imperioasă necesitate!

VI

Trecem la o nouă categorie de martori falsi, la aceea a martorilor de rea credință. Examinarea acestei categorii ne aduce din nou în plină psihologie. Și încă cu o agravare.

La categoriile precedente se puteà indica judecătorului capitolul din psihologie pe care avea să-l consulte, pentru a-și deslușì starea sufletească a martorului. La această din urmă categorie, o asemenea indicațiuue nu se poate face. Reaua credință este o calificare care acoperă fenomene cu mult mai complexe, de cum acoperă calificarea de bună credință. Pentru a o pătrunde, și a o stăpâni, judecătorul este dator să se familiarizeze cu întreg cuprinsul științei sufletului. El trebuie să știe a despărți stările sufletești în diferitele lor componente și trebue să știe încă și legile cauzale după care aceste stări se produc.

Afirmarea falsă, făcută cu rea credință, este expresiunea unei stări sufletești complexe. Într'însa se întâlnesc motive de origină variată; motive cari cooperează într'o lumină de conștiință foarte neegală. Martorul însuși este departe de a-și putea lămurì bine situația. În unele cazuri, el este deplin conștient că afirmă

www.dacoromanica.ro

ceva fals; în alte cazuri însă numai pe jumătate; şi alte ori, s'ar putea zice, aproape de loc. Datoria judecătorului este de multe ori să vadă mai clar decât însuşi martorul. El trebue să reconstitue procesul psihologic care a adus după sine afirmarea falsă; şi cum aceasta nu o va putea face direct, de oare ce martorul caută să se ascundă, el va trebui să-l reconstitue indirect din contrazicerile şi în genere din raporturile anormale pe cari falsul le produce la întâlnirea sa cu restul personalităţii sufleteşti a martorului. Procesul psihologic care duce la o afirmare falsă este ca un fel de *intrus* pentru personalitatea sufletească a martorului. O adaptare perfectă între el şi acesta din urmă nu se produce nici odată; totdeauna rămân nepotriviri. Dar aceste nepotriviri deşi greu de eliminat, sânt totuş cu dibăcie ascunse de unii martori. Este o datorie pentru judecător să nu se lase a fi înşelat. El are să reconstitue prin mijlocirea acestor nepotriviri procesul afirmărilor false, întocmai cum îşi reconstitue medicul cursul unei maladii prin mijlocirea simptomelor ce i se presintă. Cu diferinţa numai, şi aceasta încă spre împovărarea judecătorului, că la îndeplinirea sarcinei sale, medicul găseşte în bolnav un ajutor, pe când judecătorul n'are acelaş ajutor din partea martorului.

Este drept că psihologia se ocupă cu studiul numai a vieţii normale a sufletului; dar a-

www.dacoromanica.ro

ceasta este şi cea mai importantă. Judecătorul, care are în mintea lui o icoană lămurită despre stările sufleteşti normale, distinge cu mai multă uşurinţă stările artificiale sau provocate intenţionat. Toate manifestările acestea ies pentru el atunci cu atât mai mult în relief. Aşa cum de altfel este cazul şi în practica medicală. Un medic care n'ar cunoaşte legile vieţii fisiologice normale, n'ar fi nici odată în stare să pună diagnosticul unei maladii. Judecătorul care nu cunoaşte legile după care în mod obişnuit se exprimă stările sufleteşti, nu va putea recunoaşte nici cazurile în cari se simulează, prin o aperenţă meşteşugită, stări ce nu există. Definiţia faptului anormal se face totdeauna după ce s'a stabilit definiţia faptului normal.

Dar să lăsăm teoria şi să ilustrăm folosul psihologiei prin câteva exemple din viaţa practică.

Iată un martor de rea credinţă, care de fapt nu afirmă lucruri mincinoase, dar ocoleşte pe cât poate adevărul aşa în cât judecătorul este indus în eroare. Interogatorul începe; martorul se arată dispus să vie în ajutorul justiţiei; însă informaţiunile pe cari el le dă, sau n'au nici o legătură, sau nici o importanţă pentru cunoaşterea faptului ce se cercetează. Reaua sa credinţă el o îmbracă câteodată în haina naivităţii; câteodată o ascunde după paravanul unui mutism ursuz. Martorul face digresiuni, ori se ob-

www.dacoromanica.ro

stinează să tacă. În tot cazul interogatorul nu duce la nici un rezultat. Judecătorul, pe cât poate, încearcă să învingă îndărătnicia martorului. Încercare deşartă. Interogatorul este suspendat pentru acea zi. Se încearcă a doua zi. Acelaş rezultat. Atunci judecătorul renunţă, sau dacă este nervos recurge la intimidare. Câte odată intimidarea reuşeşte; dar de drept la acest procedeu nu trebue recurs. Căci e foarte greu să stabileşti limita intimidării. Unde începe şi sfârşeşte ea, şi unde începe violenţa? În cazurile obişnuite, interogatorul aşa dar se suspendă. De fapt el nu există de loc. Din momentul ce răspunsurile martorului n'au nici o importanţă, ele se abandonează. Unii judecători au chiar de normă să le rezume în câteva cuvinte pentru a îndeplini formalităţile cerute de lege, dar în fond ei nu pun nici un preţ pe dânsele. Martorul a reuşit să ascundă aceea ce voia să ascundă, fără să i se poată aduce învinuirea de a fi un martor fals. Judecătorul îl abandonează, deşi adeseori impresia lui intimă este că a fost amăgit. Dar ce avea să facă? Conştiinţa lui este împăcată, căci a încercat tot ce îi stă prin putinţă. Cum n'a izbutit el, n'ar fi izbutit nici un altul în locul lui.

Cu toate acestea, izbânda nu era poate tocmai atât de anevoioasă, dacă s'ar fi ştiut proceda mai bine! În laboratoarele de psihologie, cazul unui asemenea martor mut este cercetat

www.dacoromanica.ro

în mod experimental, şi mai totdeauna rezultatul la care s'a ajuns a fost tocmai contrariu. Cu toată dorinţa martorului de a ascunde adevărul, adevărul totuşi s'a putut reconstitui indirect din spusele lui.

În cercetările de laborator se procedează astfel. Se invită o persoană să privească cu atenţiune obiectele dintr'o cameră, sau să asiste la o scenă, provocată într'adins. După ce persoana a privit astfel timp de câteva minute obiectele sau scena, ea este lăsată câteva zile liberă, apoi e readusă din nou la laborator pentru a fi supusă experimentării. Persoana este rugată, ca în toate răspunsurile ce i se va cere, să ascundă în toate chipurile aceea ce a văzut. Cu un cuvânt, să se comporte ca un martor fals, care ar dori să nu mărturisească că a fost de faţă într'un anumit loc. Să presupunem bunioară, că persoana în cestiune a văzut o cameră în care existau următoarele obiecte: Un birou acoperit cu postav verde, având deasupra lui o călimară mare de bronz cu o statuetă representând pe un înger cu aripele întinse pentru a sbura. Alături de birou două fotoliuri de piele roşie închisă. Fiecare fotoliu are o monogramă în colţul din stânga. Un covor, ţesătură românească. Peretele din faţa uşei de intrare: un tablou representând bătălia lui Ştefan-cel-Mare dela Podul Inalt, în mărime de 50 x 80 c. m. Ramele tabloului sânt în stejar. Spre peretele dela

www.dacoromanica.ro

dreapta uşei de intrare, între două ferestre, o canapea tot de piele roşie închisă. În dreptul ferestrelor câte un scaun. Spre stânga o bibliotecă, a cărei rafturi de sus sânt pline cu cărţi legate în diferite colori, iar cele mai de jos în negru. În faţa bibliotecei o scară de aproximativ doi metri înălţime, culoarea stejarului; etc... Şi acum experienţa consistă în următoarele: Martorul fals e rugat ca la fiecare cuvânt pe care îl pronunţă experimentatorul, să răspundă şi dânsul cu un cuvânt, al cărui sens să se asocieze cu cel dintâi. Spre exemplu: s'a pronunţat *Maroc*, martorul poate răspunde *Franţa;* s'a pronunţat *zăpadă*, va răspunde *munte,* etc. Cât timp cuvintele pronunţate nu amintesc obiectele ce trebuesc ascunse, martorul nu se trădează prin nici un indiciu deosebit. El răspunde cam la acelaşi interval cu un cuvânt al cărui sens se asociază cu cuvântul pronunţat. Dar experimentatorul pronunţă deodată cuvântul *biurou.* Martorul atunci gândeşte imediat la biuroul văzut de el. În mintea lui cu necesitate, prima asociaţie este acea tocmai care ar putea să-l trădeze. Bine înţeles, se fereşte să cadă în cursă. Dintre cuvintele cari i se prezintă în minte, el alege şi răspunde tocmai cu acela care nu aminteşte de loc obiectele ce sânt să se ascundă. În loc de *verde*, care l'ar trăda, răspunde *comercial.* Experimentatorul pronunţă din nou cuvinte indiferente. La *cămilă*, răspunde

www.dacoromanica.ro

martorul *Africa;* la *piramidă, Egipt,* etc. Apoi din nou survine un cuvânt primejdios. Experimentatorul pronunţă: *tablou.* Martorul gândeşte la tabloul văzut. Negreşit însă că el nu va răspunde nici cu *Ştefan-cel-Mare,* nici cu *Podul înalt;* va răspunde cu ceva ce este cu totul străin tabloului văzut. Bunioară *Napoleon.* Şi aşa mai departe.

După multe cuvinte indiferente, iarăşi din partea experimentatorului câte un cuvânt care reaminteşte obiectele ce trebuiesc tăgăduite. Şi atunci iarăşi acelaş joc în mintea martorului. Prima asociare este aceea care trădează. Pe aceasta însă martorul o înlocuieşte cu alta care iese cu totul din cadrul bănuelii.

Experienţa este la sfârşit. Experimentatorul care a avut grija să-şi noteze la fiecare răspuns durata timpului cât a întrebuinţat martorul pentru a răspunde, procedă la interpretarea datelor culese. Primul semn caracteristic care i se presintă este durata relativ prea lung pe care a întrebuinţat-o martorul pentru a răspunde la anumite cuvinte. Pe când la unele cuvinte s'a răspuns după câteva zecimi de secundă, la altele s'a întrebuinţat secunde întregi. Care să fi fost cauza? Nu alta decât că la aceste cuvinte martorul a reflectat mai mult. Se adună la un loc cuvintele cari au necesitat o aşa de lungă reflectare. Curios, ele presintă o oarecare legătură între dânşele. *Biurou, Tablou, Bibli-*

www.dacoromanica.ro

otecă, Scară, Ştefan-cel-Mare, Podul Înalt, Înger, Fotoliu, etc., sânt tocmai cuvintele cari redau înfăţişarea camerei . . . . Martorul s'a trădat singur. Pentru a evita acest sfârşit ar fi trebuit, ca la toate cuvintele pronunţate, el să nu întrebuinţeze decât un timp egal pentru reflectare şi să nu caute să ocolească anumite asocieri. Dar stă oare în puterea lui să facă aşa ceva? Chiar să fi fost pus la corent cu natura experienţei şi tot n'ar fi putut-o face.

Experienţa se poate încă varia în diferite feluri: Dacă este de descoperit o şcenă tăgăduită de martor, pe lângă metoda de mai sus, se mai poate întrebuinţa şi cea următoare. Experimentatorul povesteşte martorului diferite scene, în cari intră şi elemente din scena ce trebue ascunsă. Martorul este obligat să reproducă din memorie fiecare povestire. Atunci se observă următorul fenomen curios. Martorul, sau trece sub tăcere din fiecare scenă povestită elementele comune cu acele din scena ce vrea să ascundă, sau le complectează cu elemente ce n'au fost povestite, dar care se găsesc în scena la care martorul a asistat. Legea asocierii ideilor este mai puternică decât însăşi voinţa martorului. Acel care ştie să o urmărească, surprinde cu uşurinţă schimbările intenţionate în cursul ei normal; căci fiecare schimbare atrage după sine manifestări cari se pot controla. În zadar persoana care doreşte a ascunde ceva, dă gân-

www.dacoromanica.ro

dirii o unitate aparentă; această unitate se distruge de îndată ce cineva ştie să o atace.

Negreşit, în practica judecătorească nu se pot întreprinde experienţe în felul celei descrise mai sus. Cabinetul judecătorului nu se poate transforma într'un laborator de psihologie. Nu este mai puţin adevărat însă, că judecătorul care este iniţiat în asemenea experienţe psihologice, va fi mai în măsură să găsească un procedeu pentru a scoate adevărul din gura unui martor de rea credinţă, de cum l-ar găsi judecătorul neiniţiat. Experienţele psihologice de laborator se fac în condiţiuni artificiale, este adevărat; dar aceasta nu împedică ca ele să fie foarte folositoare. În condiţiuni artificiale se fac de altmintreli toate experienţele ştiinţifice.

Dar iată un alt caz mai interesant: martorul care nu se mulţumeşte să ascundă adevărul, ci spune intenţionat neadevărul în locul adevărului. Martorul de rea credinţă, tip. Judecătorul are cu acesta multă bătaie de cap. Rare ori dacă nu recurge la intimidări. Dar şi când recurge, rezultatul nu totdeauna este satisfăcător. Să vedem dacă există un mijloc de a prinde în cursă şi pe acesta...

Credem că da.

Vorbirea fiecărui individ este strict determinată de întreaga lui personalitate psihologică. Fiecare are modul său particular de a se exprima, care se recunoaşte uşor, după vocabu-

www.dacoromanica.ro

larul întrebuințat și după legătura frazei. Vorbirea este tot așa de caracteristică pentru om, cum este și scrisul. Un expert o poate recunoaște, cu toată dorința contrarie a celui ce vrea să și-o schimbe intenționat.

Astfel fiind, depozițiunile false, *învățate pe din afară* de martor, sânt foarte ușor de recunoscut. Trebue să fim numai atenți, Sau martorul învață depoziția pe din afară, fără să-și dea oboseala de a o asimila felului său de a se exprima, și atunci depoziția contrastează cu restul vorbirei martorului, și este lesne de recunoscut; sau martorul este mai inteligent și încearcă să se exprime în stilul său propriu. Atunci, negreșit, recunoașterea este mai grea; imposibilă însă nu. Ori câtă dibăcie ar avea martorul, vorbirea care i-a fost insuflată de o persoană străină, române totuși cu un caracter străin. Dacă se întâmplă însă, să fie mai mulți martori în aceiași categorie, adică mai mulți martori dresați pentru o anume mărturie, atunci opera de descoperire este foarte mult ușurată. Frazele învățate rămân tipice, cu un caracter de asemănare dela martor la martor, pe când restul depozițiunilor se diferențiază după personalitatea psihologică a fiecăruia în parte. Judecătorul nu are decât să compare depozițiunile, și va fi îndată surprins de descoperirile pe cari le face. In depozițiunile cele mai variate, el va găsi că povestirea unui anumit fapt

www.dacoromanica.ro

este totdeauna redată printr'o anumită întorsătură de frază, care este stereotipă de la martor la martor. O flexiune verbală, o conjuncțiune, un acord cazual, etc., trădează origina, fiindcă acestea ies în relief prin uniforma lor repetițiune. „Am recunoscut dela început că „martorul S. depunea fals", îmi spunea în Craiova un vechiu magistrat cu ocazia judecării unui proces la curtea cu juri, „numai după în-„trebuințarea perfectului compus. Toți ceilalți „martori consăteni cu dânsul întrebuințează per-„fectul definit. Și de almintreli în vorbirea cu-„rentă întrebuințează și S. acelaș perfect. Nu-„mai în mărturisirea pe care i-o cerem noi „face altfel. A învățat depoziția pe din afară „dela vre-un advocat".

Dar pentru a aplica metoda aceasta de comparațiune cu succes, se cere, ca o primă condițiune, *stenografiarea* tuturor depozițiunilor. Numai așa se păstrează vorbirei martorului individualitatea ei proprie. Cu depozițiunile rezumate, fie de grefier, fie de judecător, așa cum se practică acum, nu se poate ajunge la nimic. O cercetare comparativă asupra lor duce cel mult la caracterisarea personalității grefierului sau a judecătorului, iar nici de cum la a martorului.

Depozițiunile trebuesc stenografiate. Aceasta cum am avut ocaziunea să o zicem și mai sus este o cerință a științei. Dela realizarea ei de-

www.dacoromanica.ro

pinde o ameliorare importantă în practica judecătorească.

Ne-am ocupat de mijlocul de *a prinde în cursă* pe martorul de rea credință, care repetă lucruri învățate pe din afară. Să vedem acum pe cel ce creiază falsul din inițiativa sa proprie.

Pentru aceasta să complectăm adevărul psihologic enunțat mai sus.

Am zis că vorbirea fiecărui individ are în sine ceva particular, prin care se distinge de vorbirea celorlalți indivizi. Acest ceva particular stă în alegerea cuvintelor și structura frazei. Pentru a fi mai complecți, să adăogăm că acel ceva stă și în tonalitatea afectivă care însoțește fiecare gest de expresiune.

In vorbirea curentă această tonalitate uneori dispare, din cauza obișnuinței. In vorbirea omului cult, mai mult decât în vorbirea celui incult; în vorbirea omului matur, mai mult decât în vorbirea copilului.

In împrejurările importante ale vieții însă, când cuvintele tind să exprime o convingere adâncă, sau tind mai ales să comunice și altora o convingere făcută, atunci tonalitatea afectivă vine la suprafață. Persoana care vorbește este mișcată, face gesturi, ridică tonul, își dă o înfățișare expresivă. In aceste împrejurări tonalitatea afectivă merge paralel cu conținutul vorbirei, și servește la caracterizarea acesteia. Persoana care vorbește nu are nevoe

www.dacoromanica.ro

să dirijeze această tonalitate, căci ea vine singură. Tonul, gestul, expresiunea emotivă, se asociază de sine la conținutul vorbirei, în modul cel mai natural. Și cum fiecare persoană își manifestă individualitatea sa în vorbire, tot așa ea și-o manifestă și în tonalitatea afectivă care însoțește vorbirea. Aceleași lucruri povestite de diferite persoane, se exprimă nu numai cu cuvinte și fraze diferite, ci și cu o tonalitate afectivă diferită. Tonul, gestul, expresiunea emotivă, sânt tot așa de personale cum sânt și frazele. Dela persoană la persoană asemănări pot să existe, dar identitate nici odată.

Să vedem ce uz putem face de acest adevăr al psihologiei.

A depune fals, și încă cu rea credință, nu intră în obiceiul tuturor. Chiar și aceia care se decid la o asemenea faptă, simt că în viața lor, împrejurarea prin care trec, e o împrejurare importantă. De aceea mai nici odată martorul de rea credință nu merge nepregătit înaintea judecătorului. El își aranjează din vreme discursul; gândește la întrebările care îi vor fi puse, și la răspunsurile pe care el va trebuí să le dea. Mai mult încă, — și acì este pentru noi mult așteptatul *experimentum crucis*, — el se gândește și la tonalitatea afectivă pe care va trebui să și-o dea.

Din această preparație, pe care și-o dă martorul, rămân câteva urme pe care le poate cití

www.dacoromanica.ro

acela care este deprins cu asemenea lectură.

In adevăr, cuvintele cari vor compune răspunsurile de ocazie, sânt în genere uşor de ales şi aranjat. Un martor dibaciu n'are, în această privinţă, mai nici o teamă. Teama lui mare este cum să-şi compună figura, gestul, vocea; cu un cuvânt, ce tonalitate afectivă să-şi dee. Căci, negreşit, nu ori cine are talentul imitaţiunii teatrale în aşa grad, în cât să se încreadă în aceea ce va aduce momentul. Judecătorul îl poate bănui, îl poate confrunta. Un gest, o mişcare îl poate trăda. In zadar cuvintele sânt ticluite din vreme, dacă ele nu sânt susţinute şi de o înfăţişare adequată. Omul care spune adevărul, e liniştit, e chiar une ori exuberant; în ori ce caz el nu tremură, nu-şi prea alege cuvintele . . . Martorul fals prevede dificultăţile şi situaţiunea lui delicată. El trebue sau să le învingă aceste dificultăţi, sau să renunţe la afirmările false. Dacă s'a decis să facă afirmări false, atunci, trebue să-şi compună şi o înfăţişare potrivită. Cuvintele ticluite nu sânt de ajuns.

Rezultatul din toată această pregătire, este că martorul se prezintă înaintea judecătorului cu un aer prefăcut de sinceritate. El poartă o mască sentimentală, care, după părerea lui, va ajuta la întărirea convingerii ce vrea să comunice. Această mască însă, — ca toate măscile de altfel, — nu e potrivită numai sufletului său, ci ori cărui suflet care ar vrea să treacă drept

www.dacoromanica.ro

sincer. Judecătorul iniţiat va recunoaşte într'însa lipsa de individualitate. Infăţişarea de sinceritate, când acoperă sufletul în adevăr sincer, nu e tipică, nu se potriveşte sinceritătii în genere; nu e teatrală. Infăţişarea falsă a sinceritătii e teatrală. Ea este constituită artificial, din memorie; este aşa cum a crezut martorul că trebue să fie sinceritatea, dar nu cum este de fapt. De fapt sinceritatea are o înfăţişare personală, după cum este şi sufletul care o manifestă.

Pe lângă acest caracter general, mai este şi un semn particular care poate servi judecătorului.

Infăţişarea sinceritătii, când este reală, nu precedă actul însăşi al sinceritătii. Martorul sincer n'are nevoie să-şi dea aerul de sinceritate înainte de a începe depoziţia. Aerul de sinceritate vine de sine dimpreună cu depoziţia. Martorul de rea credinţă însă, comite totdeauna greşeala de a face să fie precedată depoziţia sa de un aer fals de sinceritate. El se ştie bănuit şi de aceea preîntâmpină din vreme îndoiala ce ar putea să se producă în mintea celui ce-l ascultă. Aşa, la luarea jurământului. Martorul de bună credinţă repetă după judecător cuvintele sacramentale ale jurământului: „jur că voi spune adevărul şi numai adevărul", pe tonul obişnuit, fără multe ceremonii. Martorul de rea credinţă găseşte totdeauna mijlocul să atragă atenţiunea judecătorului. Sau apasă cu intenţiune asupra fiecărui cuvânt, sau, — cum se întâmplă mai

www.dacoromanica.ro

des, — el repetă cuvintele în mod mecanic şi cât mai repede, afectând convingerea că pentru el jurământul nu era de nevoie, că el în ori ce caz ar fi spus adevărul . .

Sântem la sfârşitul studiului nostru.

N'am avut pretenţiunea de a da un manual practic după care judecătorul să procedeze în ascultarea martorilor. Am dorit numai să atrag atenţiunea asupra importanţei pe care o are psihologia în asemenea cestiuni.

Că un judecător şi fără o pregătire psihologică specială, — ci prin simpla sa practică, — poate ajunge să observe faţă de martori regulile stabilite de noi mai sus; este posibil. Ba încă este foarte probabil. Dar această posibilitate nu se întâmplă decât după o îndelungă practică. Până ce o asemenea îndelungă practică să se formeze, judecătorul continuă însă să judece, şi cei judecaţi nu au posibilitatea să revină pentru a fi judecaţi din nou de el, mai târziu, după ce practica s'a format. Erorile făcute sânt ireparabile.

Apoi ştiinţa,în genere, are de scop să scurteze timpul de experienţă, iar nu să-l suprime cu desăvârşire. Numai acest scop îl poate avea şi psihologia. Tot de odată, profesionistul de merit — cum dorim să fie magistratul, trebue să caute în ştiinţă motive pentru îmbogăţirea activităţii sale viitoare. Printre aceste motive noi îi propunem pe acele oferite de studiul psihologiei.

www.dacoromanica.ro

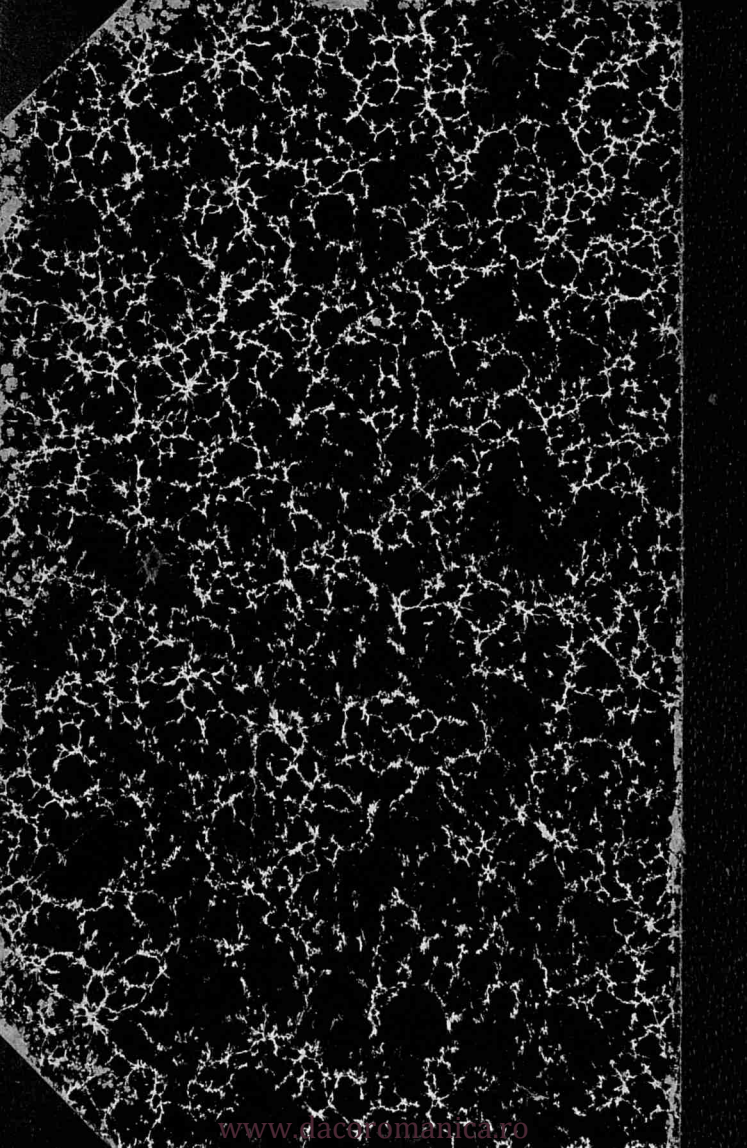
www.dacoromanica.ro